

Suvremene političko-geografske implikacije razvoja državne granice u hrvatskom Podunavlju

Matijević, Zvonimir

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:623897>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-09**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

Diplomski sveučilišni studij geografije; nastavnički smjer (dvopredmetni)

Zvonimir Matijević

**Suvremene političko-geografske implikacije razvoja
državne granice u hrvatskom Podunavlju**

Diplomski rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

Diplomski sveučilišni studij geografije; nastavnički smjer (dvopredmetni)

Suvremene političko-geografske implikacije razvoja državne granice u hrvatskom Podunavlju

Diplomski rad

Student:

Zvonimir Matijević

Mentor:

doc. dr. sc. Branimir Vukosav

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Zvonimir Matijević**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Suvremene političko-geografske implikacije razvoja državne granice u hrvatskom Podunavlju** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 22. siječnja 2020.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA JEDINICA

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

NASLOV RADA

POLITIČKO-GEOGRAFSKE IMPLIKACIJE RAZVOJA DRŽAVNE GRANICE U
HRVATSKOM PODUNAVLJU

IME I PREZIME

ZVONIMIR MATIJEVIĆ

IZVADAK

U radu se istražuje utjecaj političko-geografskih čimbenika koji su utjecali na granične mijene u hrvatskom Podunavlju, od dolaska Hrvata do stvaranja suverene Republike Hrvatske. Predmet je istraživanja i uloga Dunava kao državne granice Srbije i Hrvatske te njegov utjecaj na promjene narodnosnog sastava hrvatskog Podunavlja i prostora lijeve obale Dunava nakon mirne reintegracije 1998. godine. Poseban je naglasak na suvremenom graničnom sporu Hrvatske i Srbije na Dunavu te ulozi Međunarodnog suda pravde u mogućem posredovanju pri rješavanju istog.

72 stranice, 17 grafičkih priloga, 4 tablice, 42 reference; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: hrvatsko Podunavlje, granice, granični spor Hrvatske i Srbije

Mentor: doc. dr. sc. Branimir Vukosav

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Branimir Vukosav

izv. prof. dr. sc. Robert Lončarić

izv. prof. dr. sc. Ana Pejdo

Rad prihvaćen: siječanj, 2020. Rad je pohranjen u Knjižnici Odjela za geografiju Sveučilišta u Zadru, Ulica dr. Franje Tuđmana 24 i, Zadar, Hrvatska

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zadar

Graduation Thesis

Department of geography

TITLE

POLITICAL-GEOGRAPHICAL IMPLICATIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE
STATE BORDER IN THE CROATIAN DANUBE REGION

NAME AND SURNAME

ZVONIMIR MATIJEVIĆ

ABSTRACT

The main aim of this thesis is to research the influence of political and geographical factors on the change of borders in the Croatian Danube Region from the period of its settlement by Croats until the creation of the sovereign Republic of Croatia. Additionally, the research focuses on role of the river Danube as a natural border between Serbia and Croatia, especially in the context of its significance in ethnic structure changes in the Croatian Danube Region and the territories by the left banks of the river after the peaceful reintegration in 1998. A special emphasis of the thesis is on the contemporary border dispute between Serbia and Croatia in the mentioned region, and on the hypothetical role of the International Court of Justice in its solution.

72 pages, 19 graphical displays, 4 tables, 41 references; the original is in Croatian language

Keywords: Croatian Danube Region, borders, Croatian-Serbian border dispute

Supervisor: Branimir Vukosav, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Branimir Vukosav, PhD, Assistant Professor

Robert Lončarić, Associate Professor

Ana Pejdo, Associate Professor

Thesis Accepted: January, 2020. Thesis deposited in Library of Department of Geography, University of Zadar, Ulica dr. F. Tuđmana 24 i, Zadar, Croatia

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. OBJEKT, CILJ I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	2
3. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA.....	3
4. GEOGRAFSKE ZNAČAJKE HRVATSKOGA PODUNAVLJA	5
5. POLITIČKO-GEOGRAFSKI ASPEKT PROUČAVANJA GRANICA.....	7
5.1. Historijski razvoj pojma granice	7
5.2. Granice u političko-geografskom smislu.....	8
5.3. Principi razgraničenja	11
6. HISTORIJSKO-GEOGRAFSKI RAZVOJ GRANICE U HRVATSKOM PODUNAVLJU ..	13
6.1. Hrvatsko Podunavlje u srednjem vijeku.....	13
6.1.1. Hrvatsko Podunavlje za vrijeme hrvatskih narodnih vladara	13
6.2. Pitanje pripadnosti Vojvodine.....	19
6.2.1. Pitanje pripadnosti Bačke, Banata i Baranje.....	21
6.3. Granica hrvatskog Podunavlja pod utjecajem južnoslavenske ideologije.....	22
6.3.1. Hrvatsko Podunavlje nakon raspada Habsburške Monarhije	24
6.3.2. Hrvatsko Podunavlje u Kraljevini SHS	25
6.3.3. Politika HRSS-a i Stjepana Radića u Kraljevini SHS	26
6.4. Hrvatsko Podunavlje i stvaranje Banovine Hrvatske.....	28
6.4.1. Raspad prve Jugoslavije i stvaranje NDH	30
6.5. Razvoj granica hrvatskog Podunavlja u Titovoj Jugoslaviji	32
6.5.1. Status Srijema, Baranje, Banata i Bačke	32
6.5.2. Utvrđivanje graničnih crta u novoj Jugoslaviji (<i>Đilasova komisija</i>).....	33
6.6. Vojvođanski Hrvati u novim političkim okolnostima	35
6.7. Unutarnje političke prilike nove Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata.....	36
6.7.1. Jačanje nacionalne svijesti u Hrvatskoj 1970-ih.....	37
6.7.2. Političke prilike u Jugoslaviji 1980-ih.....	38
6.7.3. Političke prilike u Jugoslaviji ususret raspadu države.....	39

6.8. Utjecaj srpske pobune na razvoj granice u hrvatskom Podunavlju.....	41
6.8.1. Razdruživanje RH od ostatka SFRJ	43
6.8.2. Vanceov plan.....	43
6.8.3. Plan Z4.....	45
7. UTJECAJ DUNAVA PROMJENE NARODNOSNOG SASTAVA STANOVNIŠTVA HRVATSKOG PODUNAVLJA I BAČKE OD 1991. DO 2011.....	48
7.1. Metodologija usporedbe podataka	48
7.2. Rezultati narodnosnog sastava	49
7.2.1. Zaključna razmatranja narodnosnog sastava hrvatskog Podunavlja	52
8. SUVREMENI GRANIČNI SPOR HRVATSKE I SRBIJE NA DUNAVU.....	54
8.1. Historijsko geografski razvoj međunarodnog prava o utvrđivanju graničnih linija na rijekama	55
8.1.1. Sporni dijelovi hrvatsko-srbijanske granice na Dunavu.....	59
9. ZAKLJUČAK	63
10. LITERATURA.....	64
INTERNETSKI IZVORI:	67
11. Popis grafičkih priloga	69
12. POPIS TABLICA.....	70
13. SAŽETAK	71
14. SUMMARAY	72

1. UVOD

Prostor hrvatskog Podunavlja od razdoblja rimskih provincija Panonije i Dalmacije bio je prostorom odijeljivanja, ali i spajanja različitih kultura i civilizacija. Stoga je s obzirom na geografski položaj, hrvatsko Podunavlje bilo prostorom ispreplitanja različitih kulturno-civilizacijskih utjecaja. Slavenskim naseljavanjem u 7. stoljeću započelo je razdoblje kontinuirane naseljenosti tog prostora Hrvatima, koje traje punih trinaest stoljeća.

Civilizacijskim napretkom ljudi su vlastiti prostor obitavanja nastojali omeđiti granicama do kojih je sezala moć određene grupacije te ju razdvajala od drugih. Vremenskim odmakom mijenjalo se i poimanje granica pa su se od najprimitivnijih granica za vrijeme prvih ljudskih zajednica razvile političko-pravne granice. Upravo će civilizacijski napredak, iz kojeg će proizaći razvoj nacija, predodrediti širenje slike o granicama kao fizičko-geografskim čimbenicima na društveno-geografske čimbenike, tj. na čimbenike političke geografije.

Hrvatsko Podunavlje prostor je koji se gospodarski valorizirao još u neolitiku, prije svega zbog svog smještaja u plodnoj Panonskoj nizini s Dunavom kao žilom kucavicom, ali i strateški važnog položaja uslijed brojnih ratova. Postupnom adaptacijom hrvatskog stanovništva na prostor današnjeg hrvatskog Podunavlja započelo je burno razdoblje graničnih mijena koje traje do današnjeg dana, ponajviše uslijed ratnih zbivanja, a posljedično i diplomatskih aktivnosti.

Pomicanje graničnih linija za sobom povlači brojne promjene među kojima je i seljenje naroda pod političkim i drugim pritiscima, a posljedica toga bile su brojne promjene u narodnosnom sastavu hrvatskog Podunavlja koje će se posebno razmotriti u razdoblju nakon velikosrpske agresije na Republiku Hrvatsku.

Suvremeni problemi razgraničenja na prostoru hrvatskog Podunavlja datiraju nakon izbornog stvaranja suverene Republike Hrvatske, a odnose se na Dunav kao fizičko-geografski element prostora, koji zbog utjecaja *Coriolisove sile* prouzrokuje brojne pravne probleme u razgraničenju Hrvatske i Srbije te će u ovom radu također biti u središtu.

2. OBJEKT, CILJ I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Objekt je istraživanja ovog rada političko-geografski razvoj hrvatske granice na prostoru hrvatskog Podunavlja. Hrvatski je narod tijekom svoje političke povijesti bio izložen brojnim društvenim pritiscima koji su utjecali na razvoj istočne hrvatske granice. Stoga će kroz prizmu političko-geografskog pristupa, granica u hrvatskom Podunavlju biti prikazana kao prostor utjecaja brojnih političko-geografskih subjekata, koji su graničnu crtu više ili manje mijenjali u korist ili na štetu prostornog obuhvata Hrvatske, pritom se rukovodeći različitim političko-pravnim sredstvima i ideologijama. Stvaranjem suverene Republike Hrvatske granični sporovi u hrvatskom Podunavlju nisu dobili svoj epilog, jer tek preostaje riješiti granično pitanje s Republikom Srbijom na rijeci Dunav.

Istraživanje u radu temelji se na sljedećim hipotezama:

1. Političko-geografski čimbenici tijekom povijesti pomaknuli su granicu hrvatskog Podunavlja u smjeru zapada.
2. Dunav kao međudržavna granica Hrvatske i Srbije utjecala je na promjenu narodnosnog sastava hrvatskog Podunavlja i Bačke (Vojvodine).
3. Hrvatska ima pravnu osnovu za jurisdikciju nad katastarskim česticama na lijevoj obali Dunava.

Cilj je ovog istraživanja prikazati političko-geografski razvoj prostora hrvatskog Podunavlja tijekom povijesti, kao i kontekstualizirati uzroke i posljedice graničnih mijena na razvoj hrvatske državnosti s posebnim naglaskom na narodnosni sastav stanovništva i suvremeni granični spor Hrvatske i Srbije na Dunavu.

Metodologija istraživanja korištena u ovom radu uključuje metodu kompilacije, zatim metodu analize postojeće literature, kao i kartografskih prikaza uz analizu demografskih podataka ključnih za dokazivanje političko-geografskih čimbenika koji su utjecali na granicu u hrvatskom Podunavlju. Promatrani podatci podvrgnuti su usporednim analizama sa svrhom donošenja relevantnih zaključaka, kao i sintetiziranju političko-geografskih čimbenika koji su utjecali na razvoj granice u hrvatskom Podunavlju, uz korištenje induktivne i deduktivne metode.

3. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Dosadašnja istraživanja političko-geografskih implikacija razvoja državne granice u hrvatskom Podunavlju uglavnom su vezana uz prikaz historijsko-geografskih prilika navedenog područja. S tim u vezi političko-geografski pristup promatranju granica teško se može odvojiti od historijsko-geografskog pristupa. Političko-geografski pristup toj temi proizlazi iz samog objekta istraživanja, tj. granica kao zamišljenih linija ili zona koje dijele teritorije različitih suvereniteta (Đegan, 1998).

Teorijsku osnovu granica kroz prizmu političko-geografskog pristupa u dalekoj većoj mjeri dali su strani autori, a ovaj se rad referirao na ruske znanstvenike sa Sveučilišta u Vladivostoku Sevastinova, Lainea i Kireeva (2015) te srbijanskog autora Grčića (2000), ali i hrvatskih autora poput Đegana (1998), Pavličevića (1993), Vrbana (2018) i dr.

Podatci iz političke povijesti korišteni u ovom radu uglavnom se referiraju na domaće autore; Vučića (1995), koji je prikazao cjelokupnu političku povijest Hrvatske od doseljavanja Hrvata, Kruheka (2004), koji je obradio povijesne granice Hrvatskog kraljevstva, zatim Matkovića (1998), koji se bavio političkom poviješću Hrvata u jugoslavenskim zajednicama, kao i Radelić (2007), dok je precizan političko-geografski pregled sjeveroistočnih granica Hrvatske dao Sršan (2003).

Političko-povijesno-geografski prikaz hrvatskih granica dao je Boban (1992), a Srkulj (1996) je kartografski prikazao mijene hrvatskih (istočnih) granica tijekom čitave povijesti hrvatskog naroda. Međuratno razdoblje razvoja granice u hrvatskom Podunavlju obradili su Jelić (1991), Kevo (2017) i Bara (2007), dok je pregled cjelokupne političke povijesti Hrvatske u Jugoslaviji dao Radelić (2006). Noviju političko-geografsku sliku razvoja državne granice u hrvatskom Podunavlju dali su brojni autori poput Glaurdića (2011), Binga (2007), Šetića (2017), Paukovića (1995) i brojnih drugih.

Povijest hrvatskog naroda u Vojvodini, koji je često bio izložen procesima odnarođivanja, posebice stvaranjem bunjevačke i šokačke nacije, obradili su Žigmanov (2011), Bara (2007) i Pekić (2009), a istraživanja o promjenama narodnosnog sastava u hrvatskom Podunavlju nakon osamostaljenja Republike Hrvatske obradio je Živić (2007).

Poseban doprinos proučavanju hrvatsko-srbijanskog spora na Dunavu dali su autori okupljeni oko Sveučilišta u Durhamu, u Ujedinjenom Kraljevstvu, točnije tamošnjeg Odjela za geografiju. U tom smislu, osobito valja istaknuti radove hrvatskog geografa i leksikografa M.

Klemenčića i britanskog geografa C. Scofielda (2001) i (2017) koji su pisali o genezi hrvatsko-srbijanskog spora na Dunavu te o praksi Međunarodnog suda pravde (*MSP*) kada su u pitanju riječne granice.

Problematiku riječnih tokova tj. utjecaj riječne erozije (fluviorapcije) i akumulacije na graničnu crtu, kao i primjere posredovanja *MSP*-a u sporovima među državama obradio je Donaldson (2011). Babić, Pribičević i Đapo (2017) radom na terenu utvrđivali su intenzitet erozije i akumulacije na Dunavu kod Vukovara čime su dokazali izraženiju bočnu eroziju na hrvatskoj strani Dunava.

4. GEOGRAFSKE ZNAČAJKE HRVATSKOGA PODUNAVLJA

Krajnji istok Republike Hrvatske čine nepregledne panonske ravnice koje na istoku prekida Dunav, a na zapadu reljefno raščlanjenija slavonska gromadna gorja. Zbog velike prometne važnosti Dunava, ali i historijsko-geografske uloge te rijeke, ovaj prostor naziva se hrvatskim Podunavljem. Taj toponim osobito je dobio na važnosti nakon 1998. godine i reinkorporiranja okupiranog prostora u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske, čime je povećana svijest o Hrvatskoj kao podunavskoj zemlji. Prirodno-geografski, dijelom je istočnohrvatske ravnice.

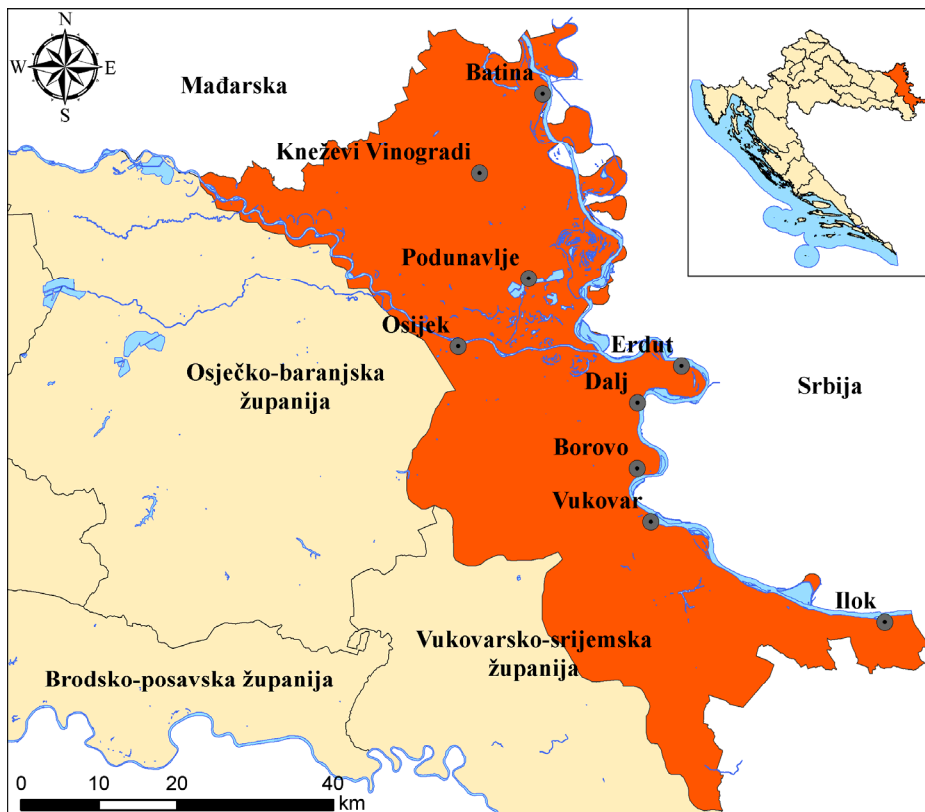
Prostor hrvatskog Podunavlja omeđen je na sjeveroistoku granicom s Republikom Mađarskom, Dunavom, tj. granicom s Republikom Srbijom na istoku, a na zapadu djelomično prati tok rijeke Drave, zaobilazeći Osijek, spuštajući se južno do šume Spačva (Slika 1.). Prostor hrvatskog Podunavlja dio je cjelovite Panonske nizine koja se rasprostire između Karpata i Dinarida, a obuhvaća Baranju (hrvatski dio), istočnu Slavoniju i zapadni Srijem, od kuda i naziv *pravi panonski prostor*. Administrativno, taj je prostor podijeljen između Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije.

Nodalno-funkcionalno središte tog prostora je Osijek na rijeci Dravi (83 000 stanovnika), dok se kao subregionalna središta izdvajaju Beli Manastir u Baranji (10 000 stanovnika) te Vukovar na rijeci Dunav, kao riječna luka (27 000 stanovnika) i Vinkovci, na rijeci Bosut (32 000 stanovnika) kao željezničko čvorište (Magaš, 2013).

U geomorfološkom smislu to je prostor lesnih zaravni, terasa i poloja, kao i drugih aluvijalnih reljefnih formi. S obzirom na veličinu, izdvajaju se Vukovarska, Vinkovača i Iločka lesna zaravan, koje na istoku prelaze u reljefno raščlanjenija prigorja Fruške gore. U pedološkom smislu prevladavaju tla bogata humusom, zbog čega su ti prostori poljoprivredno iskorištavani još od neolitika. Raznovrsnost poljoprivrednog iskorištavanja zemljišta proizlazi iz mnoštva kultura koje se uzgajaju pa je hrvatsko Podunavlje izražena vinogradarska, voćarska, ratarska, stočarska, ribolovna i šumarska regija (Magaš, 2013).

Klimazonalno, hrvatsko Podunavlje tipičan je prostor klasične kontinentalne klime s velikim temperaturnim i padalinskim amplitudama, kojima su se u fitogeografskom smislu prilagodile šumske zajednice hrasta kitnjaka i običnog graba. Taj prostor, promatran kroz prizmu historijsko-geografskog razvoja, ukazuje na uništenje povijesnih tekovina, osobito za vrijeme

Osmanlija, porazom kojih su građena nova naselja zbijenog tipa u sustavu otvorenih polja (*openfield*).

Slika 1. Prostorni obuhvat hrvatskog Podunavlja u suvremenoj Hrvatskoj

U gospodarskom smislu, danas je hrvatsko Podunavlje agrarno središte Republike Hrvatske s velikim sirovinskim potencijalom za jačanje drvne industrije. Baranja je, za razliku od Srijema koji se uklapa u percepciju tipičnog agrarnog prostora, ograničena za agrarno iskorištavanje s obzirom na močvarni karakter, ali je pogodna za lov i ribolov, kao i za razvoj turizma. Velik gospodarski značaj te regije upotpunit će ulaganje u razvoj dunavskog prometnog pravca, koji će izgradnjom kanala Dunav-Sava omogućiti veću povezanost hrvatskog Podunavlja s riječnim lukama uzvodnog toka Save (Magaš, 2013).

5. POLITIČKO-GEOGRAFSKI ASPEKT PROUČAVANJA GRANICA

5.1. Historijski razvoj pojma granice

Granice predstavljaju linije ili zone koje odvajaju prostore različitih geografskih, političkih, etničkih, religijskih, ekonomskih i drugih odrednica te se na taj način vezuju uz fizičko-geografsku komponentu prostora (Zorko, 2012). U tom smislu, granice su u neposrednoj vezi sa suverenitetom, globalizacijom, trgovinom, migracijama, teritorijalnosti, nacijom, geopolitikom i sl. U antičkoj Grčkoj i antičkom Rimu granice su poimane kao krajnje linije rasprostiranja određenog identiteta neodvojivog od teritorija.

Granice su se tada odnosile na međe stanovništva koje se tada smatralo civiliziranim i poganskim, odnosno barbarskim, s fizičkom komponentom prostora kao ključnom graničnom međom. Najčešće granične međe tada su bile rijeke, planine, pustinje, mora, oceani i dr. Upravo će fizička komponenta granica prevladavati sve do suvremenog razvoja država-nacija te razvoja međunarodnog prava u 18. i 19. stoljeću, ali će ista ostati ukorijenjena i u suvremenim razgraničenjima. Dakle, primarna uloga granica jest omeđivanje prostora jednakih jezičnih, etničkih, političkih i drugih identifikacija s temeljnom ulogom nastajanja nacija. Granice pretkolonijalnog razdoblja shvaćane su kao barijere od okolnih prostora s važnom obrambenom ulogom u slučaju ratova, ali i važne zone interakcije stanovništva, dok su razvojem suvremenih znanosti, prije svega geodezije i kartografije one postale krajnje crte/zone rasprostiranja suverenih država (Vrban, 2018).

Jačanjem nacionalističkih pokreta sredinom 19. stoljeća u Europi je započeo proces ujedinjavanja u jedinstveni okvir, tj. naciju različitih država sa sličnim identitetom. Na taj način, ujedinjavanjem brojnih manjih državnih tvorevina, čiji su narodi imali zajedničku svijest o pripadnosti istim vrijednostima, nastaju države-nacije. Prve države-nacije na tlu Europe bile su Francuska, Velika Britanija, Španjolska, Nizozemska, a potom Njemačka, Italija i dr. (Defarges, 2006). Razvidna je nemogućnost proučavanja granica neovisno o teritoriju. Naime, temeljni uvjet za formiranje države jest teritorij, ali i stanovništvo koje će biti podvrgnuto političkoj vlasti suverene države, a u suvremenom svijetu stjecanje međunarodnog priznanja. Teritorijalnom dimenzijom država kao i svim aspektima teritorijalnosti koji utječu na suverenost država i međunarodne odnose na brojnim poljima, npr. geografskom, geopolitičkom, znanstvenom, bavi

se znanost o proučavanju granica, tzv. *Border studies*, ali u novije vrijeme i strategijska geografija (Vrban, 2018)

Političko-geografski pristup proučavanju granica radi distinkciju između nekoliko sinonima koji se u engleskom govornom području koriste kao granice. *Frontier* označava granicu s tendencijom širenja na okolna područja, a odnosi se na granice velikih imperija (npr. kineskog i rimskog). Taj pojam može označavati naseljavanje unutrašnjosti kontinenta za vrijeme kolonijalizma (npr. naseljavanje zapada SAD-a), a u suvremenom smislu predstavlja krajnju liniju rasprostiranja određene jurisdikcije. Dakle, *frontier* predstavlja granicu orijentiranu prema vanjskom teritoriju kojeg je potrebno zauzeti (Grčić, 2000).

Pojam *boundary* predstavlja granicu s demarkacijskim ili delimitacijskim obilježjima koja uključuju četiri faze: alokaciju, tj. političku odluku o razgraničenju dvaju teritorija, delimitaciju, tj. specifikaciju alokacijskih zona, demarkaciju, odnosno označavanje graničnih linija odgovarajućim oznakama (npr. žicom, stupovima i sl.) te administraciju, odnosno stvaranje međudržavnih ugovora o funkcioniranju uspostavljene granice.

Boundary predstavlja granicu orijentiranu prema unutarnjem teritoriju s funkcijom zaštite istog. Pojam *border* najbliži je svakodnevnom poimanju granice te predstavlja državnu granicu kao barijeru među dvama političkim entitetima s posebnim kulturno-civilizacijskim karakteristikama (Grčić, 2000).

5.2. Granice u političko-geografskom smislu

Granice se mogu višestruko poimati, ali se kroz prizmu političke geografije svrstavaju u tri skupine: morfološke granice, granice prema genetskom porijeklu i granice prema funkciji. U skupinu morfoloških granica svrstavaju se prirodne i ugovorne granice. Ideju za svrstavanje granice prema genetskom porijeklu dao je američki geograf Richard Hartshorne, koji navodi pionirske, antecedentne, subsekventne, reliktno i nametnute granice. Nadalje, ovisno o komunikaciji stanovništava s obje strane granice razlikujemo granice prema funkciji. S obzirom na funkciju, granice mogu biti barijerne, filtrirajuće, kontaktne i integrativne (URL 1).

Morfološkim granicama pribrajamo prirodne granice i geometrijske granice. Prvotne se odnose na graničnu liniju utvrđenu na dijelu određene prirodne barijere, poput rijeka, planina, jezera i dr. Čest je slučaj da se prirodne granice naknadno moraju uređivati posredovanjem

međunarodnog prava i to zbog izrazito osjetljivih pitanja vezanih uz korištenje resursa prirodnih barijera koje tvore granicu. Primjerice, plovnost rijeka bitno utječe na povlačenje graničnih crta pa je običaj graničnu crtu povući sredinom vodotoka ukoliko je riječ o neplovnoj rijeci ili pak sredinom talvega, ukoliko je riječ o plovnoj rijeci, premda su poznati slučajevi kada su granične rijeke u cjelosti pripale jednoj državi (npr. rijeka Šat-el Arab na granici Irana i Iraka u cjelosti je pripala Iranu).

S druge strane, ukoliko je riječ o planinskim masivima, onda se granična crta dogovori povlačenjem točaka najviših vrhova masiva, a često i povlačenjem granične crte dvaju slivova. Razgraničenja na jezerima također se određuju međudržavnim sporazumima, prilikom kojih se cjelokupna površina jezera dijeli na dogovorene udjele među državama. Zbog složenosti utvrđivanja preciznih graničnih crta na prirodnim granicama, iste je važno precizno odrediti ugovorima o razgraničenju (Degan, 1998).

Geometrijske ili umjetne granice odnose se na međudržavne međe koje su dogovorene uslijed nedostatka referiranja na prirodne barijere. Karakterističan period povlačenja umjetnih granica odnosi se na razdoblje kolonijalizma, kada su kolonijalne sile na nenaseljenim područjima povlačile umjetne granične crte, koje su često slijedile stupanjsku mrežu. Umjetne granice nalazimo u Sjevernoj Americi između Kanade i SAD-a, u Africi između Egipta i Sudana, Mauretanije i Malija i dr. Također, postoje i granične crte koje nisu utvrđivane ugovorima, ali se uzimaju kao takve temeljem običajnog prava (Degan, 1998).

Prve geometrijske granice, tzv. *pionirske granice*, uspostavljene su za vrijeme kolonijalizma u Africi, kada su uglavnom slijedile stupanjsku mrežu. *Antecedentne ili prethodne granice* one su granice za koje se utvrđivala struktura stanovništva unutar istih tj. njihove narodnosne, ekonomske, religijske i druge karakteristike. Takve granice dogovarane su prije masovnih migracija, ekonomskog razvoja i stvaranja suvremenih granica, a najčešće se mogu povezati s granicama na kojima je prevladala fizička komponenta (npr. Himalaja kao granica Kine i Indije). Tipologija granica posebnu pažnju pridaje usporedbi političke granice te karakteristika stanovništva unutar istih. Bitan pokazatelj opstojnosti granične crte jest zrelost granice. Naime, stupanj prihvaćanja granične linije susjednih država time je veći što je veća njena starost. U slučajevima kada je granica stara, ali je slijedom raznih okolnosti promijenila političku, ali ne i kulturološke, etničke ili jezične karakteristike naroda, može se govoriti o tzv. *fantomskim granicama*.

Fantomske ili reliktnne granice najčešće se prepoznaju po sociološkoj komponenti stanovništva, koja se očituje u sličnim političko-ideološkim stavovima stanovništva koje je nekoć živjelo na suprotnim stranama ukinutih političkih granica (npr. područja Poljske pod nekadašnjom jurisdikcijom Austro-Ugarske, Njemačke i Rusije) (Sevastinov, Laine i Kireev, 2015).

Subsekventne ili naknadne granice one su granice koje su nastale uslijed ratnih osvajanja, (npr. nacističke Njemačke nauštrb Poljske ili Kine nauštrb Vijetnama). Posljednja granica svrstana u grupu genetskih su *nametnute granice*, koje su stvorene posredovanjem međunarodnih mirovnih organizacija između sukobljenih strana (npr. granica Sjeverne Koreje i Južne Koreje na 38. paraleli) (URL 2).

Pristup promatranju granica s obzirom na funkciju istih razvija se nakon Drugog svjetskog rata ponajviše zahvaljujući britanskom geografu Johnu Houseu. Taj pristup temelji se na usporedbi političkih i teritorijalnih čimbenika na funkciju koju imaju granice, odnosno u svezi je sa stupnjem otvorenosti granica prema susjednim državama. John House kao ključ funkcionalnog modela granica naveo je proučavanje međudržavnih odnosa na nekoliko razina: granični međudržavni odnosi te odnosi s jedinicama lokalne samouprave i ekonomski odnosi, tj. gospodarska suradnja poslovnih subjekata. S obzirom na navedeno, funkcionalne granice mogu biti; barijerne ili izolirajuće, filtrirajuće ili polupropusne, kontaktne ili sjedinjujuće te integrativne ili povezujuće.

Barijerne ili izolirajuće granice one su granice koje spriječavaju mogućnost bilo kakve gospodarske, političke, kulturne ili druge međudržavne suradnje. Nadalje, *filtrirajuće ili polupropusne* one su granice na kojima su utvrđeni posebni zahtjevi koji omogućuju prolazak, primjerice carinski režimi, migracijske kvote i dr., pri čemu država može odstraniti svaki nepoželjni oblik migracija (npr. odbiti priljev nekvalificirane radne snage).

Kontaktne ili sjedinjujuće granice predstavljaju oblik graničnog uređenja temeljen na razvoju vanjsko-trgovinskog partnerstva među državama uz određena ograničenja. Ukidanjem restriktivnih mjera na granicama te osnaživanjem međudržavne suradnje, osnažili su i svjetski trgovinski tokovi, što je pak utjecalo na razvoj globalizacije u suvremenom gospodarstvu. Naposljetku, *integrativne granice* predstavljaju međudržavne granice bez restriktivnih mjera tj. sa slobodnim protokom ljudi, roba i usluga (Sevastinov, Laine i Kireev, 2015).

Vrlo je važno navesti vrste granica s obzirom na kakvoću i sadržaj koji odvajaju. Granice najvišeg tipa državne su granice, a potom republičke granice saveznih država (npr. republičke granice u Jugoslaviji). Takve granice nikako nisu administrativnog tipa jer bi u tom slučaju bio poništen njihov narodnosni i povijesni integritet. Administrativne granice isključivo su granice niže kvalitete, poput okružnih, banovinskih, kotarskih, općinskih, županijskih i drugih granica (Pavličević, 1993).

5.3. Principi razgraničenja

Govoreći o političko-geografskoj ulozi granica, važno je navesti nekoliko principa kojima se rukovode države prilikom povlačenja granične crte. Neki od principa često se međusobno isključuju što dovodi do sporova. Prema Grčiću (2000) osnovni principi razgraničenja mogu se svrstati u fizičko-geografsku i društveno-geografsku skupinu. Fizičko-geografsku skupinu principa razgraničenja čine:

a) Princip prirodne sredine – teži stvaranju granica koje slijede geomorfološke i hidrološke granice (npr. planine, rijeke, jezera). Čest je slučaj da se prirodne granice naknadno moraju uređivati posredovanjem međunarodnog prava i to zbog izrazito osjetljivih pitanja vezanih uz korištenje resursa prirodnih barijera koji čine granicu.

b) Princip geografske blizine – teži pripajanju geografski bližih prostornih cjelina *matici*. (npr. težnja Argentine za ingerencijom nad Falklandskim otočjem nauštrb Velike Britanije).

c) Ekološki princip – teži stvaranju graničnih linija koje će biti u funkciji osiguranja kvalitetnih ekoloških uvjeta za život svih živih bića.

Društveno geografske principe razgraničenja čine:

a) etnički/narodnosni princip ili princip nacije-države – teži stvaranju granica između različitih narodnosti, što se očituje u pravu naroda za samoopredjeljenjem, a najčešće se vrši putem etnolingvističkog i principa etničke/narodnosne zastupljenosti.

b) religijski princip – teži stvaranju granica među pripadnicima različitih religija (npr. u BiH, Izraelu, Indiji i Pakistanu)

c) ekonomski princip – teži pripajanju određenih prostornih cjelina onim administrativnim jedinicama koje će im jamčiti veću ekonomsku korist (npr. pripajanje Gdanjska Poljskoj)

d) pravni princip – sastoji se od dva međusobno isključiva principa, pravo naroda na samoopredjeljenje i pravo na nepovredivost granica, iz čega proizlazi nemogućnost nasilnih promjena graničnih linija.

e) princip povijesnog prava – proizlazi iz starosti granica, pri čemu države mogu zahtijevati povratak nekadašnjih graničnih linija (npr. Izrael, Njemačka - obnovom Svetog Rimskog Carstva).

f) princip prava prvenstva – koristio se u Africi nakon Berlinske konferencije 1884./1885. godine, kada su kolonije pripajane državama kolonizatorima (npr. Belgijski Kongo).

g) vojno strateški princip – zahtijeva uspostavu lako branjive granične linije, a obuhvaća strategijski pristup i vojno-geografski pristup. Prvotni je povezan s geopolitičkim i geostrateškim interesima države, dok potonji pristupa granicama sa stajališta njihova oblika koji će pogodovati lakšoj branjivosti (npr. ravne granice).

h) princip moći – odlučujući princip nasilnih promjena granica, a proizlazi iz snage jačega za kažnjavanjem i oprostom. Taj princip u suprotnosti je s principima međunarodnih odnosa.

U recentnoj povijesti sve se više aktualiziralo pitanje granica, prije svega zbog brojnih ratova i revolucija koje su promijenile granice brojnih državnih tvorevina. Stoga je u političko-geografskom smislu važno govoriti o tri glavna načela određivanja granica koja su imala utjecaj na razvoj granice u hrvatskom Podunavlju, povijesnom, narodnosnom i načelu prava jačega.

Imajući u vidu navedena načela i političke rasprave među državama u sporu, proizlazi nekoliko interpretativnih problema prilikom povlačenja graničnih crta: idealnih, pravednih, nametnutih i umjetnih granica. Hrvatski su se susjedi u različitim graničnim raspravama služili različitim načelima pa je tako pravo Srbije na hrvatsko Podunavlje proizlazilo iz prava jačega, srbijansko pravo na nekadašnju Vojnu krajinu temeljem etničkog/narodnosnog načela, Mađarske na Baranju temeljem narodnosnog načela, a na Međimurje temeljem prava jačega, kao i pravo Italije na dalmatinsku obalu. Imajući to u vidu, jasno je da određivanje granica s obzirom na političko-geografski aspekt istih može biti problematičan. (Pavličević, 1993).

6. HISTORIJSKO-GEOGRAFSKI RAZVOJ GRANICE U HRVATSKOM PODUNAVLJU

6.1. Hrvatsko Podunavlje u srednjem vijeku

6.1.1. Hrvatsko Podunavlje za vrijeme hrvatskih narodnih vladara

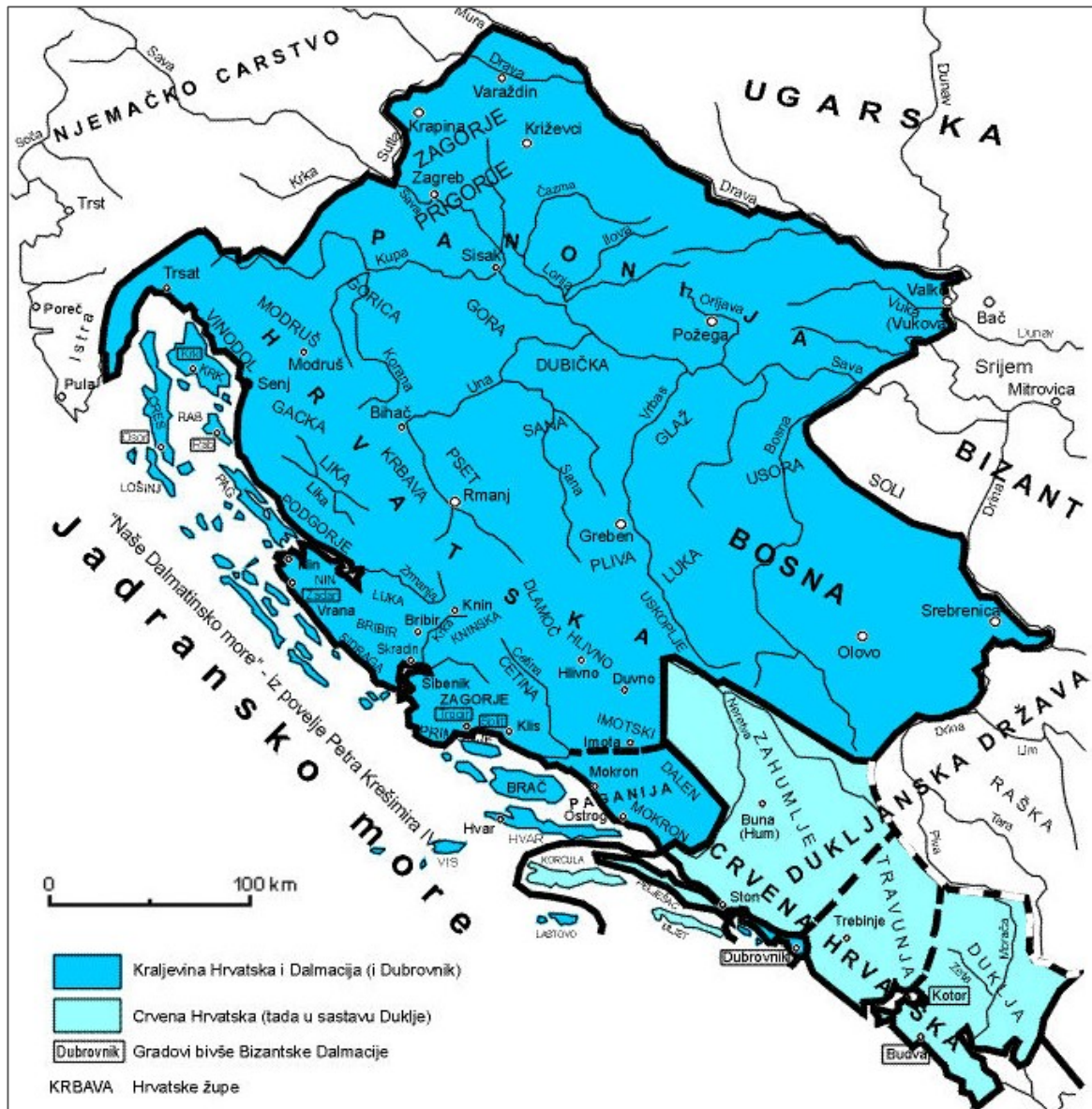
Istočna granica Republike Hrvatske predstavlja najmlađu granicu s nekom susjednom državom. Nastanku današnje granice prethodili su mnogi čimbenici. Dolaskom Hrvata u 7. stoljeću na područja koja i danas naseljavaju, zaposjeli su prostor rimskih provincija Dalmacije i Panonije. Potonja će postati predmetom interesa kulturnih, političkih, geostrateških i drugih značajki. Naime, područje rimske Panonije tada je predstavljalo granicu Zapadnog i Istočnog Rimskog Carstva (Sršan, 2003). Potvrdu o nastanjivanju Hrvata na to područje dao je i bizantski car Konstantin Porfirogenet navodeći Hrvate kao posjednike tih područja, ali pod bizantskom upravom (Vučić, 1995).

Uzevši u obzir nedostatak pisanih izvora, ali i nešto blažu ulogu granica tada, teško je precizno odrediti rasprostiranje prvih hrvatskih granica. U takvim okolnostima očitovale se primarna uloga fizičke komponente prostora. Naime, formirajući provinciju Savia i Inteamnensis, Rimljani su današnje područje Slavonije jasno okupili između Save, Drave i Dunava, što je do današnjeg dana ostalo prijelazno područje prožimanja utjecaja kulturno-civilizacijskih krugova. Okvirno se može reći da su se istočna područja koja su Hrvati naselili u 7. stoljeću nalazila na zapadnim obroncima Fruške gore (Slika 2.).

Hrvati su naselili „*prostore između Drave i desne strane Dunava sve do istočne strane mjesta Szalante i Šikloša, oko grada Pečuha, obuhvaćajući okolicu s Mohačem blizu Baje. ...na lijevoj strani Dunava u kotarima Sombor, Odžaci i Palanka prema Vukovaru*“ (Sršan 2003:11,12). Isti autor navodi potrebu razlikovanja tada doseljenih Hrvata od kasnije doseljenih Bunjevaca, Šokaca i Bošnjaka, koji su taj prostor naselili nakon osmanske najezde. Također, Hrvati su naselili i istočnu stranu županijskog, vukovarskog i šidskog kotara (Sršan, 2003).

Blagoslovom pape Ivana VIII 879. godine, ondašnja hrvatska država dobiva međunarodno priznanje. Za to razdoblje tzv. *Trpimirove Hrvatske*, prihvaća se istočna granična ploha omeđena savsko-dravskim međurječjem, „*od ušća rijeke Bosne u Savu do ušća rijeke Karašice u Dravu.*“ (Sršan, 2003:12). Granica tih područja pomaknuta je istočno za vrijeme

kralja Tomislava i Petra Krešimira IV. i to „od rijeke Drine na ušću rijeke Bosuta u Savu na sjever preko Srijema do Iloka na Dunavu“ (Sršan, 2003:12). Pretpostavlja se također pripadnost cjelokupnog Srijema Hrvatskoj, dok je Baranja tada bila izuzeta iz hrvatskih područja (Pavličević, 1993).

Slika 2. Kraljevina Hrvatska za vrijeme Petra Krešimira IV (oko 1060.)

Izvor: (URL 3)

6.1.2. Hrvatsko Podunavlje nakon personalne unije s Ugarskom

Smrću posljednjeg hrvatskog vladara narodne krvi Petra Snačića (Svačića), Hrvatska 1102. godine potpisuje *Pacta Coventu*, kojom ulazi u personalnu uniju s Kraljevinom Ugarskom. Tim činom ipak je zadržana hrvatska državnost, koja je stečena papinim priznanjem. U toj zajednici Hrvatska će ostati sve do 1526. godine i sloma ugarsko-hrvatske države prouzrokovanog turskom najezdom. Već sljedeće godine poražena Kraljevina dobiva novu vladarsku dinastiju Habsburg, koja će biti na čelu države sve do njezina raspada 1918. godine (Sršan, 2003).

Razdoblje 13. stoljeća početak je korištenja toponima *Slavonija* za područja omeđena Savom, Dravom i Dunavom kao i začetkom županijskog teritorijalnog ustroja. Osnovane su Požeška, Virovitička, Baranjska, Vukovarska i Srijemska županija unutar Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva (Sršan, 2003). Stvaranjem navedenih županija prostor hrvatskog Podunavlja izdvaja se kao posebna cjelina u tješnjoj vezi s ugarskim oblastima Usorom i Mačvom. Osobito je važna pripadnost Srijemske županije Slavoniji, koja se isprofilirala kao istočna granica Slavonije, tj. istočna granica svih hrvatskih zemalja (Pavličević, 1993).

6.1.3. Razvoj granice uslijed osmanske najezde

Razdoblje relativnog mira unutar Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva krajem 14. stoljeća prekinula je osmanska najezda. Ratna stanja izrazito su važna kada su u pitanju promjene granica budući da njihovi ishodi uvelike utječu na pomicanje istih. Razdoblje osmanskih osvajanja uvelike je utjecalo na promjene granica hrvatskih područja, osobito na istočni dio Kraljevstva. Pad Bosne 1463. godine označio je početak izrazitijih osmanskih provala na područje Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva te degradaciju hrvatskih povijesnih područja. Početne provale osmanske vojske imale su pljačkaški karakter, koji je prerastao u zauzimanje područja i uspostavljanje vlastitih administrativnih jedinica.

Taktikom dugogodišnjeg teroriziranja stanovništva sporadičnim provalama, osmanska je vojska sijala strah među stanovništvom te se pripremala pripojiti hrvatska područja Osmanskom Carstvu. Porazom hrvatske vojske na Krbavskom polju 1493. godine te padom Beograda 1521. godine, Osmanlije su stvorili preduvjete za ulazak u Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo. Degradacija istočnih hrvatskih granica započela je porazom na Mohačkom polju 1526. godine kada je osvojen Osijek, a kulminacija je uslijedila od 1530. do 1577. godine kada padaju čitav Srijem i

6.1.4. Granice u hrvatskom Podunavlju nakon slabljenja Osmanlija

Od 1526. godine i poraza ugarsko-hrvatske vojske na Mohačkom polju te od 1527. godine i formiranja Habsburške Monarhije, Osmansko Carstvo osvajalo je povijesna hrvatska područja. Nakon zaustavljanja osmanske najezde kod Siska i slabljenja njihove vojne moći, počela je *jačati* njihova diplomatska moć. Naime, osokoljena Monarhija konačno je stekla bolji pregovarački položaj, kojim će učvrstiti svoje granice te se na taj način zaštititi od možebitnog nastavka osvajanja vlastitih područja.

Na ušću rijeke Žitve u Dunav u današnjoj Slovačkoj 20. listopada 1606. godine održan je sastanak austrijske i turske mirovne delegacije poznat kao *Žitvanski mir*. Osim zajamčenog mira u sljedeća dva desetljeća, tim mirovnim sporazumom riješena su i granična pitanja i to načelom *Uti possidetis*, tj. prihvaćanjem trenutnog stanja na granicama (Kruhek, 2004). Ono što je bitnije za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju jest međunarodno priznanje njenih tadašnjih granica. Istočna granica tada je „išla od Drave nasuprot Vizvara na mađarskoj strani, istočno od Đurđevca i Kloštra, a Ilovom dalje prema Savi“ (Kruhek, 2004:23). U godinama koje slijede, hrvatska područja više se neće degradirati, a osmanski napredak počeo će stagnirati.

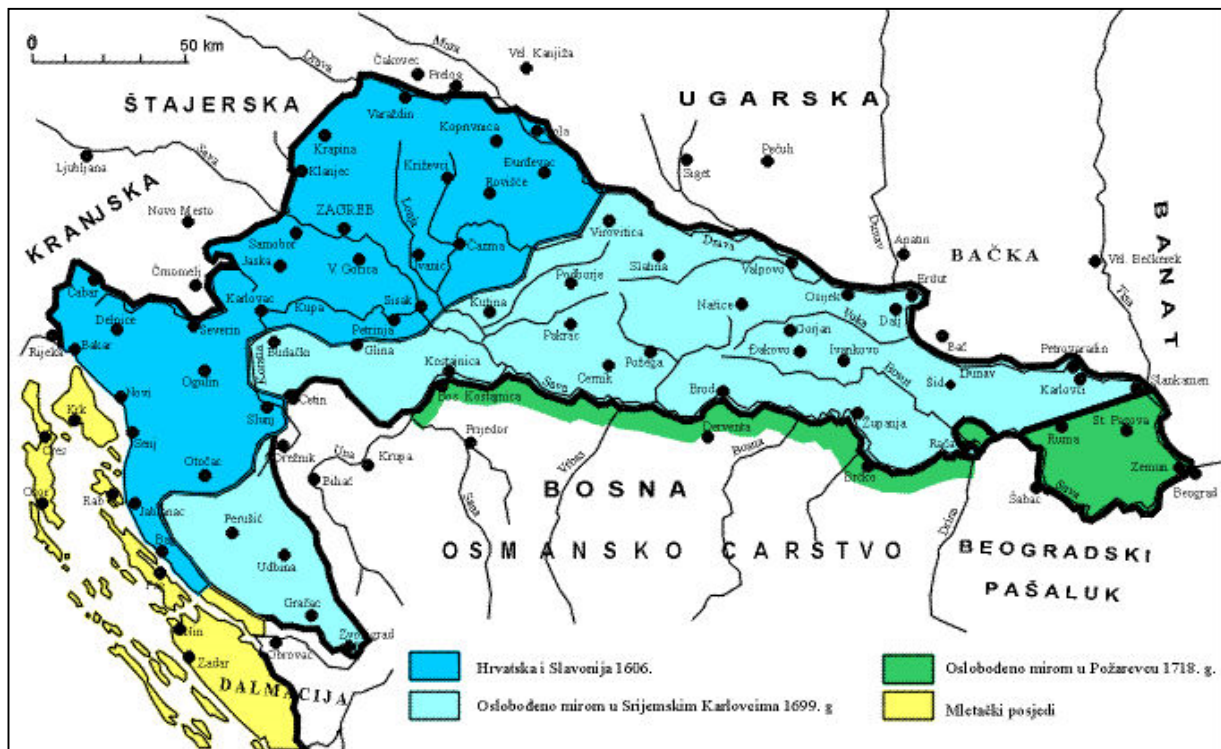
Obranom Beča započela je odlučna borba za protjerivanje Osmanlija sa svih okupiranih područja Monarhije. Odlučnost koja se tada pojavila za njihovim protjerivanjem očituje se u osnivanju *Svete lige*, zajednice Austrije, Poljske i Venecije. Važan članak sklopljenog ugovora daje svakoj od potpisnica pravo upravljanja nad oružjem osvojenim zemljama. Neprekinutost hrvatske državnosti od vremena potpisivanja *Pacta Convente* čuvao je Hrvatski sabor, koji je zahtijevao da hrvatskim trupama upravlja hrvatski ban Nikola Erdody. Nakon nekoliko prevrata na bojnopolju, Slavonija je konačno oslobođena nakon bitke kod Slankamena u Vojvodini na Dunavu 18. kolovoza 1691. godine, a bitke su vođene i u ostatku Kraljevine Hrvatske; u Lici, Krbavi, Dalmaciji, Pounju, Pokuplju (Kruhek, 2004).

Ono što se smatralo riješenim graničnim pitanjima tijekom 1699. i 1700. godine, postat će uzrokom novih ratova protiv Osmanlija. Naime, nezadovoljstvo hrvatskog naroda poklanjanjem oslobođenih područja Osmanlijama nametnulo je potrebu novih sukoba. Osobit doprinos ideji ispravljanja nepravde načinjene mirom u Srijemskim Karlovcima dao je P.R. Vitezović. Naime, Vitezović se pismenim putem obratio predsjedniku Carske komisije za razgraničenje L.F. Marsigliju podsjetivši ga na nepravdu prilikom razgraničenja u okviru mira u Srijemskim Karlovcima. Obnavljanjem saveza Svete lige, Venecija i Austrija stupile su u

zajedničku borbu protiv Osmanlija. Uslijedili su porazi osmanlijske vojske 5. kolovoza 1716. godine kod Petrovaradina, a zatim kod Temišvara, čime je Banat vraćen Monarhiji.

Oslobađanjem Beograda 15. kolovoza 1717. godine, prekinuta je gotovo dva stoljeća duga turska uprava na tom području, a Srijem se ponovno našao unutar Habsburške Monarhije. Granična pitanja nakon navedenih sukoba rješavana su u Požarevcu, koja su i službeno prihvaćena potpisivanjem ugovora 21. lipnja 1718. godine. Interese Hrvatske prilikom pregovora u Požarevcu zastupao je Sigismund Škrlec, podžupan Zagrebačke županije. Kada su u pitanju istočne granice, Hrvatska je mirom u Požarevcu osigurala povratak istočnog Srijema. „*Granica je sada tekla Dunavom od Slankamena do Zemuna, odnosno do sutoka Dunava i Save. Odavde je nova granica tekla dalje Savom sve do utoka rječice Lukovac u Savu na njezinoj desnoj obali. Tu je prelazila na desnu obalu Save te tekla dalje uz tok Save, ali šest do deset kilometara podalje od njezine desne obale*“ (Kruhek, 2004: 26). Kada su u pitanju područja dodijeljena Osmanskom Carstvu mirom u Srijemskim Karlovcima, valja naglasiti kako su ona vraćena, pa čak i proširena.

Druga polovica 18. stoljeća obilježena je iscrpljujućim austro-osmanlijskim sukobom, koji je u konačnici rezultirao potiskivanjem Osmanlija. U tom je razdoblju na inicijativu Hrvatskog sabora ponovno uspostavljena vlast nekoć ukinutih županija: Virovitičke, Požeške i Srijemske (Kruhek, 2004). Navedene županije predstavljale su civilnu Slavoniju pod vodstvom baruna Marka Pejačevića, dotadašnjeg hrvatskog bana (Pavličević, 1993). Svim navedenim sukobima protiv Osmanskog Carstva, „*hrvatske istočne granice vraćene su na rijeku Savu do utoka u Dunav te Dunavom do mjesta Oršove*“ (Sršan, 2003:17). Tim je činom potvrđena pripadnost istočne Slavonije i Srijema Kraljevini Hrvatskoj. Tako uređena granica nije se mijenjala do 1918. godine (Slika 4.).

Slika 4. Mijene hrvatskih granica u ratovima s Osmanlijama (1606.-1718.)

Izvor: (URL 5)

6.2. Pitanje pripadnosti Vojvodine

Jačanje nacionalne svijesti sredinom 19. stoljeća prouzročilo je revoluciju širom Habsburške Monarhije. Revolucija se vodila iz Budima, a gušila iz Beča posredovanjem Zagreba. S druge strane, početak mađarske i hrvatske revolucije 1848. godine ponukao je i srpski narod Vojvodine za snažnijom političkom aktivnošću. Naime, Narodna skupština Srba iste godine proglašava osnivanje Srpske Vojvodine na području južne Ugarske, koja je sastavljena od Bačke, Baranje, Banata i Srijema (Slika 5.). Dokumenti proizašli iz osnivačke skupštine jasno su novoosnovanu Srpsku Vojvodinu vezivali uz Trojednu Kraljevinu (Sršan, 2003).

Pripojenje Srijema Vojvodini izvedeno je iskorištavanjem tada dobrih odnosa Hrvata i Srba. Naime, delegacija Srba iz Vojvodine predvođena patrijarhom J. Rajačićem došla je u Zagreb na sjednicu Hrvatskog sabora gdje je predstavila ideju o Srijemu kao dijelu Vojvodine, koja će potom biti najuže vezana uz Trojednu Kraljevinu. Hrvati pritom navodno ne bi ništa izgubili, a Srbi bi dobili puno. Bečka vlast prihvaća ustroj Srpske Vojvodine, ali uskraćenu za

vukovarski kotar, koji je pripojen Virovitičkoj županiji sa središtem u Osijeku. Time je Srpskoj Vojvodini priključena svega četvrtina čitavog Srijema i to iločki, iriški i rumski kotar.

Nositelj hrvatske državnosti, Hrvatski državni sabor 1848. godine oglasio se povodom stvaranja navedenih federalnih jedinica. Valja naglasiti kako je tadašnji saziv Hrvatskog državnog sabora donosio samostalne odluke, prvi puta neovisne o Ugarskom saboru, zajedničkim priznajući samo vladara iz dinastije Habsburg. Za problematiku budućeg razvoja granice izrazito je važan članak VII. sa sjednica Hrvatskog sabora, održanih od 5. lipnja do 9. srpnja 1848. godine, a koji se referira na uspostavljanje saveza između Trojedne Kraljevine i Vojvodine Srpske. Naime, utvrđuje se kako je savez uspostavljen „*temeljem slobode i savršene jednakosti*“, a odbori obaju ugovornih strana dogovorit će „*ustav međusobnih odnošajh... i taj ustav podnijeti Saboru Trojedne kraljevine na odobrenje*“ (Perić, 2002:105).

Slika 5. Vojvodina Srpska (sredina 19. stoljeća)

Izvor: (URL 6)

Slomom revolucija središnja vlast u Beču poništava savez Trojedne Kraljevine i Vojvodine Srpske te 1849. godine osniva Vojvodstvo i Tamiški Banat. Uporište takvim radnjama bečka je vlast uredila uvođenjem tzv. *Bachova apsolutizma*, kojemu je cilj bio uništenje svih političkih stečevina proizašlih iz razdoblja revolucije. Tako uređena administrativna jedinica sa sjedištem u Temišvaru sastojala se od Banata, Bačke (bez područja Vojne krajine) i kotara Ilok, Irig i Ruma, bez Vukovarskog kotara, koji je pripojen Virovitičkoj županiji (Sršan, 2003).

6.2.1. Pitanje pripadnosti Bačke, Banata i Baranje

Rušenjem *Bachova apsolutizma* 1860. godine srušena je i Vojvodina sa središtem u Temišvaru, koja je potom vraćena pod ugarsku ingerenciju. Kotari Ilok, Irig i Ruma vraćeni su Slavoniji u okviru nove-stare Srijemske županije unutar Trojedne Kraljevine (Sršan, 2003). Srijemskoj županiji 1871. godine dodani su i razvojačeni dijelovi Vojne krajine, kotari Šid, Zemun, Mitrovica i Stara Pazova, koji su bili dijelom petrovaradinske pukovnije (Srkulj i Lučić, 1996). S druge strane, Bačka biva proglašena samoupravom s barunom J. Rudićem na čelu (Pekić, 2009). Člancima 65., 66., i 67. Hrvatsko-ugarske nagodbe rješavana su pitanja teritorijalnog obuhvata Kraljevine Ugarske i Trojedne Kraljevine (Sršan, 2003).

Tako se Kraljevina Ugarska obvezuje priznati Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju sa zagovaranjem pripajanja Vojne krajine i Dalmacije *matici*, a utvrđena je i neminovna pripadnost Virovitičke županije sa središtem u Osijeku te Srijemske sa središtem u Vukovaru Kraljevinama Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji. Također, donesena je i odluka o pripajanju pojedinih mitnica Trojednoj Kraljevini; „*Kraljevina Ugarska privoljuje na to, da se mitnice u Zemunu, Mitrovici, Rači, Klenaku i Jakovu i donle dok gore označena zemljišna celokupnost istinom postane, iz sadanje neposredne središnje uprave izluče, te u znak priznanja zemljištne celokupnosti podrede zagrebačkom financialnom ravnateljstvu*“ (Sršan, 2003:32). U studenom 1868. godine sve zakone iz Nagodbe potvrdio je vladar. Iz svega navedenog proizlazi činjenica o Baranji, Bačkoj i Banatu kao dijelovima Kraljevine Ugarske s brojnim Hrvatima, a Srijemu kao sastavnom dijelu Trojedne Kraljevine.

Hrvatska istočna granica 1881. godine poprimila je svoja historijska obilježja, a koja će očuvati i nakon raspada Austro-Ugarske 1918. godine. Hrvatsku istočnu granicu predstavljala je Srijemska županija sa sjedištem u Vukovaru, a bila je omeđena „*na sjeveru, istoku i jugu Dunavom od Vukovara do Iloka, Petrovaradina i Zemuna i otud Savom do Kupinova, Klenka, Hrtkovaca, Mitrovice, Rače, Županje i Šamca*“ (Pavličević, 1993:25) (Slika 6.). S obzirom na sve navedene činjenice, razvidan je povijesni, ali i narodnosni karakter granice u hrvatskom Podunavlju.

Slika 6. Županijski ustroj Hrvatske i Slavonije (1881. - 1918.)

Izvor: (URL 7)

6.3. Granica hrvatskog Podunavlja pod utjecajem južnoslavenske ideologije

Premda prividno s velikom autonomijom, Trojedna Kraljevina bila je pod pritiskom ugarskih vlastodržaca. Osobito se to odnosi na razdoblje uprave bana Khuena Hedervarya koji je nastojao suzbiti svaki trag hrvatskog nacionalnog identiteta (npr. cenzurom hrvatskih nacionalnih simbola) (Perić, 2002). Također, jačalo je nezadovoljstvo slavenskih naroda unutar Monarhije pa se kao idejni projekt počela kristalizirati zajednička južnoslavenska integracija. Prvotne ideje kretale su se pravcem osnivanja spomenute integracije unutar postojeće Monarhije, ali s jasnom tendencijom kretanja prema osamostaljivanju iste.

Krajem 19. stoljeća jačaju težnje za osamostaljivanjem Hrvatske pa je s tim u vezi zanimljiv i članak Antuna Radića u njegovu časopisu *Dom* iz 1899. godine u kojemu govori o hrvatskim zemljama: „Ukupno je šest hrvatskih zemalja: Istrija, Dalmacija, Hercegovina, Bosna, Slavonija i Hrvatska s Međimurjem. Ima Hrvata i u Bačkoj i Banatu, u Srbiji i Crnoj Gori. Ali oni Srbijanci i Crngorci niese jedne misli s narodom našim“ (Perić, 2002:317,318).

Konkretni koraci k uspostavljanju državne zajednice južnih Slavena započeli su *Majskom/Bečkom deklaracijom*. Njome su postavljeni temelji za oživotvorenje buduće Države Slovenaca, Hrvata i Srba (Države SHS). Okupljanjem političkih emigranata u Parizu osnovan je Jugoslavenski odbor na čelu kojega je imenovan Ante Trumbić. Ubrzo je uspostavljena suradnja sa srbijanskim premijerom Nikolom Pašićem o pitanju možebitnog ujedinjenja Države SHS i Kraljevine Srbije (Boban, 1992).

Stav Jugoslavenskog odbora o ujedinjenju svih južnih Slavena u jednu državotvornu zajednicu imao je pozitivne odjeke i u Kraljevini Srbiji. Naime, predsjednik srbijanske vlade Nikola Pašić, ujedno i predsjednik Radikalne stranke, čin ujedinjenja smatrao je dobrom osnovom politike ujedinjenja srpskog naroda u jednu državu (Matković, 1998). Bitnu ulogu zbog koje je ideja stvaranja nove države Srbiji bila poželjna jest i velik broj Srba u Hrvatskoj. Provalom Turaka velik broj Srba bio je prisiljen na seobu, čime su se našli izvan narodnosno većinskih srpskih područja. Velika razlika, ponajprije u kulturološkom i jezičnom smislu, ali i ekonomskom, razlikovala je doseljene Srbe od domaćih Hrvata (Vučić, 1995).

S obzirom na osjećaj otuđenosti od domicilne domovine, hrvatski Srbi, ali i Kraljevina Srbija, poticali su očuvanje srbijanskog identiteta i ideju budućeg sjedinjenja svih Srba u jedinstvenu državu. S obzirom na oprečne želje Hrvata i Srba neminovno je bilo posredovanje politike u iznalaženju rješenja koje će zadovoljiti obje strane. Takva politika rezultirala je izvjesnošću stvaranja jugoslavenske države (Vučić, 1991). Tek je manji broj srbijanskih političkih stranaka dijelio mišljenje Jugoslavenskog odbora o jedinstvu jugoslavenske zajednice. Iz svega navedenog razvidna je primarna uloga hrvatskih intelektualaca za stvaranjem jugoslavenske državne tvorevine (Matković, 1998).

Načelno, pitanje stvaranja jugoslavenske države nije bilo upitno, ali su se odnosi Supila i Trumbića, hrvatskih članova Odbora, počeli hladiti oko uvjeta ujedinjenja. Trumbić se zalagao za što skorije pridobivanje Kraljevine Srbije za stvaranje jugoslavenske države, dok se Supilo zalagao za rješavanje pitanja položaja Hrvatske prije konstituiranja nove državne zajednice (Matković, 1998).

6.3.1. Hrvatsko Podunavlje nakon raspada Habsburške Monarhije

Sjednicom Hrvatskog državnog sabora 29. listopada 1918. godine, donesena je odluka kojom se prekidaju svi odnosi između Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, i Kraljevine Ugarske, tj., Carevine Austrije. Sva pripadajuća državna prava prebacuju se pod ingerenciju Narodnog vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba kao najvišeg organa nove države, sastavljene od etničko/narodnosno južnoslavenskih područja u bivšoj Austro-Ugarskoj Monarhiji (Slika 7.). Ta su područja obuhvaćala i istočna područja bivše Monarhije; Slavoniju, Bačku, Banat i Srijem, koji su okupljeni u novu Državu Slovenaca Hrvata i Srba. Krajnja granica istočnih hrvatskih područja 1918. godine bila je ona iz 1718. godine kada joj je pripojen čitav Srijem, a potvrđena 1881. godine ponovnim pripajanjem Trojednoj Kraljevini (Sršan, 2003).

Istočna granica hrvatskih zemalja dopirala je tada Dunavom sve do Petrovaradina i Zemuna. Kao dokaz pripadnosti tog područja Hrvatskoj govori i činjenica o zastupnicima biranim u srijemskim izbornim kotarima za predstavnike naroda u Saboru Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Redom su to kotari; Zemun, Vukovar, Nuštar, Šid, Morović, Ilok, Mitrovica, Martinci, Ruma, Irig, Karlovci Donji, Stara Pazova te Šimanovci (Sršan, 2003). S obzirom na tzv. *Greyev plan*, kojim je Srbiji obećavano širenje nacionalnog teritorija na hrvatska područja, srbijanske su aspiracije prema takvom djelovanju porasle.

Ujedinjenjem Kraljevine Srbije s Državom SHS, Srbija je uspjela u desetljećima dugom naumu, homogenizaciji svih Srba u jednu državu. S tim u vezi, a sukladno tzv. *Greyevu planu* iz 1915. godine, Srbija je riješila i pitanje Vojvodine (Vučić, 1991). Naime, tim je planom predviđeno zaposjedanje područja povezanih zamišljenom crtom od Vukovara na Dunavu do Šamca na Savi. Raspadom Austro-Ugarske srbijanska vojska ne samo da je okupirala dogovorena područja, nego je nastavila zapadno sve do rijeke Ilove. Tim je činom okupacijska zona obuhvatila i cijelu Slavoniju, što je poznato pod kolokvijalnim nazivom *Simovićeve i Antoninijeve okupacijske crte* (Sršan, 2003).

Slika 7. Hrvatske zemlje unutar Austro-Ugarske Monarhije (1527. - 1918.)

Izvor: (URL 8)

6.3.2. Hrvatsko Podunavlje u Kraljevini SHS

Tek Vidovdanskim ustavom iz 1921. godine, koji donesen pretežitom glasovima srbijanskih zastupnika, počelo je rješavanje administrativnog uređenja države kojim je predviđeno unitarističko-centralističko uređenje (Boban, 1992). Novine određene unutarnjim razgraničenjima u novostvorenoj Kraljevini SHS učinjene su 1922., 1929. i 1931. godine, što će označiti prvu fazu rješavanja graničnih pitanja između dvaju svjetskih ratova. Naime, započelo je razdoblje povlačenja umjetnih granica na štetu Hrvatske, što je utjecalo na popularizaciju vodeće hrvatske stranke u međuratnom razdoblju, Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS, kasnije HSS).

S obzirom na dugotrajno odgađanje administrativnog uređenja države, kralj Aleksandar Karađorđević 26. lipnja 1922. godine donosi *Uredbu o podjeli zemlje na oblasti*. Tim je aktom Kraljevina SHS podijeljena na 33 oblasti. Područje koja je Hrvatska „unijela“ u Kraljevinu SHS 1918. godine podijeljeno je u 6 oblasti. Istočna su hrvatska područja sukladno čl. 135 Ustava predodređena za formiranje 4 oblasti (Boban, 1992).

Slika 8. Podjela na banovine u Kraljevini SHS (1929.)

Izvor: (URL 9)

Zakonom o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja od 3. listopada 1929. godine, kralj Aleksandar ukida tada važeći upravno-teritorijalni ustroj temeljen na Vidovdanskom ustavu. Još je 6. siječnja poništio Vidovdanski ustav, raspustio Narodnu skupštinu te proglasio apsolutističku monarhiju. Tim događajem upravno-teritorijalni ustroj gubi dotadašnje 33 oblasti,

a osniva se 9 banovina (Slika 8.). Povijesna hrvatska područja obuhvaćena su u Savskoj i Primorskoj banovini sa sjedištem u Zagrebu, odnosno Splitu. Pritom je istočna granica hrvatskih područja pomaknuta zapadno i to izuzećem Srijema iz Savske banovine u korist Drinske i Dunavske banovine (Boban, 1992).

Prostor istočnog Srijema ostao je u Dunavskoj banovini sa sjedištem u Novom Sadu, kao i baranjski kotari Batina i Darda (Sršan, 2003). Na takav način granična podjela Dunavske i Savske banovine u Srijemu označila je početak kraja hrvatskih nastojanja za okupljanjem povijesnih područja u jedinstven teritorijalni integritet pod nadzorom hrvatske države.

6.3.3. Politika HRSS-a i Stjepana Radića u Kraljevini SHS

Već u nelogičnostima prilikom podjele države na oblasti 1922. godine uviđao se razlog Radićeve zabrinutost za srljanjem u novu državnu tvorevinu. Tada je izjavio da Hrvati u jugoslavenskom jedinstvu žele vlastitu hrvatsku državu (Vučić, 1995). Što se tiče Vojvodine, Radić zauzima jasan stav u svezi s *vojvođanskim pitanjem* iz 1915. godine. On naime drži da je priključivanjem Bačke i Baranje Vojvodini, tj. Srbiji, načinjena velika nelogičnost. Pravo na ta područja pravdao je izrazito dugim razdobljem austro-ugarske vlasti nad Vojvodinom te višim stupnjem kulturne apropijacije vojvođanskih Srba i HRSS-a. Zbog toga se zalagao za plebiscit naroda, kojim će se opredijeliti između Hrvatske i Srbije (Vučić, 1995).

Nakon političkih previranja najjače hrvatske političke stranke HRSS-a te njihovog koaliranja s Pašićevim radikalima, činilo se kako je Stjepan Radić ipak posustao pred unitarističko-centralističkom modelu uređenja države. Takvim koaliranjem dogovoreno je jačanje srbijansko-hrvatske suradnje na unutarnjem uređenju države te je stvorena tzv. *R-R vlada* (radićevci-radikali). Time je HRSS izgubila oznaku republikanske stranke i postala samo Hrvatska seljačka stranka (HSS). Koaliranje s radikalima činilo se kao privremeno primirje te lakši put za buduće rješavanje hrvatskog pitanja u Jugoslaviji (Matković, 1998).

Samo nekoliko mjeseci nakon ulaska u koaliciju s radikalima Radić uviđa njihovu neozbiljnost, zbog čega napušta koaliciju. Našavši se ponovno u opoziciji nastavio je s oštrim suprotstavljanjem centralističkom režimu iz Beograda, što potvrđuje i njegov verbalni napad na vladu u Narodnoj skupštini u veljači 1928. godine kada ih je nazvao „*policijsko-žandarskom diktaturom hegemonista*“. Četiri mjeseca nakon tog događaja, 20. lipnja, 1928. godine, zastupnik

Radikalne stranke Puniša Račić hitcima iz pištolja ubija zastupnike HSS-a, Pavla Radića i Đuru Basaričeka, a ranjava Stjepana Radića, Ivana Pernara i Ivana Grandu. Očito je kako je atentat u Narodnoj skupštini bio izraz odbijanja dijaloga (Matković 1998). Nemogućnost demokratskog djelovanja hrvatskih političkih stranaka na donošenje pravnih akata prouzrokovalo je dodatne probleme u unutarnjim razgraničenjima od najviših do najnižih granica unutarnjeg teritorijalnog ustroja (Grgić, 2013).

6.4. Hrvatsko Podunavlje i stvaranje Banovine Hrvatske

Nakupljajući sve veći bijes hrvatskog naroda, unitarističko-centralistička politika došla je glave kralja Aleksandra. Naime, 9. listopada 1934. godine skupina hrvatskih nezadovoljnika iz emigracije, tzv. *Ustaša*, u suradnji s makedonskim nacionalistima (VMRO), izvela je u Marseillu atentat na kralja Aleksandra. Budući da se očekivana promjena smjera državne politike nakon kraljeva ubojstva nije dogodila, nezadovoljstvo Hrvata položajem u Kraljevini Jugoslaviji poprimilo je široke razmjere unutar Narodne skupštine.

Novoimenovani predsjednik vlade Dragiša Cvetković dobio je zadatak riješiti *hrvatsko pitanje*. Naime, tim se pojmom počinje podrazumijevati pitanje unutarnjeg razgraničenja Hrvata i Srba (Dugački i Regan, 2018). Rezultati navedenih pregovora uređeni su sporazumom Dragiše Cvetkovića i novoizabranog predsjednika HSS-a Vladka Mačeka. *Sporazumom Cvetković-Maček* 26. kolovoza 1939. godine stvorena je Banovina Hrvatska s Ivanom Šubašićem kao njezinim prvim banom (Slika 9.). Granice novonastale banovine imale su privremen karakter, što je prouzrokovalo nezadovoljstvo naroda graničnih područja za pripojenjem dijelova Dravske i Vrbaske banovine Banovini Hrvatskoj (Srkulj i Lučić, 1996). Unutarnje granice Banovine Hrvatske obuhvatile su u cjelosti Savsku i Primorsku banovinu, dok su na istoku granice uključivale kotare Šid i Ilok. Pripojeni su joj još i dijelovi povijesne Hrvatske, kao i dio jugozapadne BiH te srednjobosanski i posavski kotari.

Slika 9. Banovina Hrvatska (1939.)

Izvor: (URL 10)

Valja napomenuti kako Banovina Hrvatska na istoku nije obuhvatila Baranju, dijelove Bačke naseljene Hrvatima, istočni Srijem, a u ostalim dijelovima Kraljevine; Boku Kotorsku, Dvor na Uni, Istru, Kvarner, Lastovo i Palagružu. Tako omeđena, Banovina Hrvatska imala je površinu od 65 456 km² s nešto više od 4 milijuna stanovnika, sa sljedećim narodnosnim sastavom: Hrvati 70,10 %, Srbi 19,10 %, Muslimani (danas Bošnjaci) 3,60 % te 7,2 % ostalih. Njezino unutarnje uređenje činilo je 99 kotara, 25 gradova, 693 općine i 3703 katastarske općine (Srkulj,1996). Tako ustanovljena Banovina Hrvatska svojom autonomnošću odudarala je od ostalih banovina. Naime, ona je imala ingerenciju nad zakonodavstvom, upravom i sudstvom, dok bi potencijalno nastale probleme rješavao novi ustavni sud. Umjesto jamstva mira, novostvorena Banovina Hrvatska pokrenula je lavinu nezadovoljstva unutar srpskih krugova,

koji su istu smatrali početkom kraja Jugoslavije. Maček je osnivanje Banovine Hrvatske smatrao prvim korakom k stvaranju *transformirane* Hrvatske (Matković, 1998).

Istovremeno Maček, svjestan opasnosti degradiranja hrvatske istočne granice, zalagao se za stvaranje Vojvodine kao autonomne oblasti, koja bi bila svojevrsna tampon zona srbijanskom utjecaju na istok Hrvatske. Svijest o toj opasnosti proizlazila iz povijesnog iskustva sa Srpskom Vojvodinom. Možebitna granična linija Hrvatske i Vojvodine ovisila je o priznanju autonomnosti Vojvodine.

Ukoliko bi se dogovorila njezina autonomnost, onda bi krajnja točka na istoku Hrvatske bio kotar Šid, a u slučaju nepriznavanja autonomnosti Vojvodine istočna granica Hrvatske bila bi povučena od Subotice na Ilok i Savu. Potonja bi imala narodnosno opravdanje, s obzirom da su Bačku u većini nastanjivali Hrvati, dok bi Baranja s obzirom na gravitaciju prema Osijeku, također pripala Banovini Hrvatskoj (Jelić, 1993).

6.4.1. Raspad prve Jugoslavije i stvaranje NDH

Sve veća kolebanja na svjetskoj sceni te nastojanja za uspostavljanjem svjetskog reda nametnula su potrebu opredjeljenja između dvaju svjetskih saveza, sila Antante i sila Osovine. Kraljevina Jugoslavija 1939. godine izjasnila se kao neutralna, što nije odgovaralo Adolfu Hitleru. Naime, njemačka diplomacija pritiskala je Kraljevinu Jugoslaviju za pristupanjem silama Osovine. Pritisci su urodili plodom te je 25. ožujka 1941. godine potpisano pristupanje Kraljevine Jugoslavije tom savezu. Takva odluka naišla je na neodobravanje pojedinih političkih krugova, zbog čega je izveden državni udar pod vodstvom generala Dušana Simovića. Uvidjevši unutarnje kolebanje u Jugoslaviji, nacistička Njemačka napada Jugoslaviju te ju dijeli na okupacijske zone. Tim činom Jugoslavija prestaje postojati, kao i netom osnovana Banovina Hrvatska (Dugački i Regan, 2018).

Nakon raspada Kraljevine Jugoslavije njezin teritorij podijeljen je na okupacijske zone pod mađarskom, talijanskom, njemačkom i bugarskom ingerencijom. Na preostalom području cilj nacističke Njemačke bila je uspostava marionetske države poslušne režimu. S obzirom na odbijenicu koju su nacisti dobili od Vladka Mačeka, okrenuli su se vođi ustaškog pokreta u emigraciji Anti Paveliću. Naime, Pavelić postaje poglavnikom novoosnovane Nezavisne Države Hrvatske, kojoj se ubrzo određuju granice. Istočna granica NDH postala je stara granična ploha

Trojedne Kraljevine i Ugarske s obzirom da je Mađarska okupirala Baranju, Bačku, Međimurje i Prekomurje (Štambuk-Škalić, 1995).

Predmetom spora postali su tada kotari Stara Pazova i Zemun koji su ipak priključeni NDH. Istočna granica NDH utvrđena je sporazumom s Italijom i Njemačkom, tzv. *Zakonskom odredbom o istočnoj granici NDH*. Unutarnja administrativna podjela NDH zasnivala se na uspostavi 22 velike župe. Na istoku su to bile župa Baranja sa sjedištem u Osijeku i župa Vuka sa sjedištem u Vukovaru (Slika 10.). Neslaganje s proglašenjem NDH iskazao je komunistički pokret na čelu s Josipom Brozom Titom (Štambuk-Škalić, 1995).

Slika 10. Velike župe Nezavisne Države Hrvatske (1941. -1943.)

Izvor: (URL 11)

6.5. Razvoj granica hrvatskog Podunavlja u Titovoj Jugoslaviji

Osnivanjem Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), a sukladno tomu i podružnice u Hrvatskoj (KPH), započela je organizirana borba partizana naspram NDH. Stoga su organizirane operativne zone širom NDH, kojima je cilj bio uspostavljanje nove vlasti. Treća operativna zona podrazumijevala je područje Slavonije uključno sa Srijemom do Beograda (Štambuk-Škalić, 1995). Jačenjem partizanskog pokreta stvoreni su svi preduvjeti za osnivanje najvišeg zakonodavnog tijela, Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ). Zasjedanjem AVNOJ-a 29. studenog 1943. godine u Jajcu, donesena je *Odluka o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu* (Jelić, 1991).

Temelj za federativnu podjelu bilo bi preuzimanje povijesnih granica. Tako su u AVNOJ bili uključeni sljedeći pokreti: Glavni narodnooslobodilački odbor Srbije, ZAVNO Hrvatske, ZAVNO Bosne i Hercegovine, ZAVNO Crne Gore i Boke, ZAVNO Sandžaka, Inicijativni organi za ZAVNO Makedonije i Slovenski narodnooslobodilački odbor. Tako formirane organizacije, 1944. godine utvrđene su kao buduće federativne republike Jugoslavije s jasno podrazumijevajućim povijesnim granicama (Jelić, 1991).

6.5.1. Status Srijema, Baranje, Banata i Bačke

Kada je u pitanju pripadnost Srijema, Baranje, Banata i Bačke operativnoj zoni *Slavonija*, iznesene su brojne interpretacije. Naime, upravo će ta područja postati najproblematičnijim graničnim područjima budućih federativnih republika, što zbog povijesnih mijena, narodnosnog sastava, kulture i dr., a što zbog ekonomskih, geostrateških i geopolitičkih značajki. Komunističko vodstvo Vojvodine na čelu s Jovanom Veselinovim imalo je u vidu ujedinjenje multinardnosnih pokrajina u jedinstvenu cjelinu Vojvodine, dakle Banata, Bačke, Srijema i Baranje sa statusom autonomne pokrajine. S treće strane, komunističko vodstvo Srbije zalagalo se za pripajanje navedenih područja Vojvodini, koja bi bila autonomna pokrajina Srbije, dok se pripadnost Zemuna Srijemu odbacivala tezom Blagoja Neškovića o Zemunu kao dijelu Beograda. „*To je potpuno i dalje potrebno, jer mi imamo dobre veze sa Zemunom. Zato smo mi Zemunu javili da on ostaje u sastavu PK za Srbiju*“ (Kevo, 2016:324).

Vojvođansko komunističko vodstvo težilo je osnivanju političkih organizacija po uzoru na ZAVNO Hrvatske i drugih republika s ciljem jačanja otpora. Odluka Inicijativnog odbora o pozivu za priključenje ZAVNOH-u Nikoli Gruloviću, vođi partizanskog pokreta u Srijemu,

ukazala je na buduće probleme razgraničenja federativnih republika. Naime, vojvođansko komunističko rukovodstvo odbijalo je prihvatiti Grulovića kao zastupnika Srijema u ZAVNOH-u tvrdeći kako Srijem ne pripada Hrvatskoj, već Vojvodini (Jelić, 1991).

ZAVNOH je pak u svojim dokumentima često navodio Srijem kao sastavni dio Hrvatske (npr. u proglasu *Narodima Hrvatske*, u uputama ZAVNOH-a Oblasnom Narodnooslobodilačkom odboru Slavonije, nastavnom programu predmeta zemljopis, statistici o broju osiguranika i dr.), a 1945. godine donesena je odluka kojom je Vojvodina proglašena autonomnom pokrajinom unutar federalne jedinice Srbije.

O Baranji kao dijelu Vojvodine prestalo se govoriti, jer je na plenarnoj sjednici Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Vojvodine utvrđena neupitna gospodarska, privredna, nacionalna te geografska pripadnost Baranje Hrvatskoj, dok se o utvrđivanju granica na ostalim područjima Vojvodine i Hrvatske moralo naknadno odlučivati (Jelić, 1991).

6.5.2. Utvrđivanje graničnih crta u novoj Jugoslaviji (*Đilasova komisija*)

Odlukom Predsjedništva AVNOJ-a službeno je počelo utvrđivanje granica između federalne Hrvatske i federalne Srbije, tj. njezine autonomne pokrajine Vojvodine. Komisija za prijedlog razgraničenja počela je s radom 19. lipnja 1945. godine na čelu koje je bio Milovan Đilas, Ministar za Crnu Goru pri Saveznoj vladi.

Poslije će ista postati poznata pod nazivom *Đilasova komisija*. Komisiju su osim Đilasa činili ministri unutrašnjih poslova Hrvatske i Srbije, Vicko Krstulović i Milentije Popović te Jovan Veselinov, sekretar JNOF-a Vojvodine, kao i Jerko Zlatarić, potpredsjednik Okružnog NOO-a u Somboru. Komisiji nisu priključeni ministar za Hrvatsku Pavao Gregorić i ministar za Srbiju Jaša Prodanović. Gregorićev izostanak je razumljiv kada se u obzir uzme njegov čvrsti stav o zastupanju hrvatskih interesa o pitanju granice, a samim time nije imalo smisla pozivati ministra za Srbiju (Štambuk-Škalić, 1995).

Komisija je naišla na probleme iz vremena Banovine Hrvatske, tj. područja sljedećih srezova: 1) Subotica, Sombor, Apatin, Odžaci u Bačkoj, 2) Batina i Darda u Baranji, 3) Vukovar, Šid i Ilok u Srijemu. Prionuvši na posao, Komisija je donijela prijedloge graničnih linija za sva tri sporna sreza. Baranja je zbog već navedenih razloga uključena u Federativnu Republiku Hrvatsku, dok je za srezove u Bačkoj predložena njihova inkorporacija unutar Vojvodine (Bara, 2007). Štambuk-Škalić (1995) navodi tezu kojom je Komisija nastojala očuvati cjelovitost

Vojvodine usprkos hrvatskoj većini cijelog subotičkog kotara kao i sjevernog dijela somborskog kotora.

S druge strane, konačno pitanje unutarnjih granica Vojvodine i Hrvatske ovisilo je o uspostavljanju vanjske granice Jugoslavije prema Mađarskoj. Naime, ukoliko Bačka bude teritorijalno proširena za područje Bajce u Mađarskoj, u kojoj živi velik broj Hrvata, tada će granica Vojvodine i Hrvatske ponovno biti na dnevnom redu. Glas hrvatskog naroda Bačke oslikavaju izjave njihovih predstavnika. Tako je u srpnju 1945. godine, nakon odluke o priključenju Vojvodine Srbiji, predstavnik subotičkih Hrvata Lajčo Jaramazović izjavio sljedeće: „*Ja znam da će nas braća Srbi isto tako bratski pošteno primiti kao što mi njima iskreno i bratski prilazimo*“ (Jelić, 1991:23).

Kada je u pitanju Srijem, Komisija je imala teži zadatak, prvenstveno zbog izraženijeg prožimanja Hrvata i Srba na tom području. S obzirom na prostorni kontinuitet Hrvata na potezu od Vinkovaca i Vukovara do Šida, granica bi trebala biti povučena istočno od tog područja.

Što se tiče iločkog sreza uključno s gradom Ilokom, Komisija je donijela odluku o nedijeljenju sreza između Hrvatske i Srbije, odnosno o njegovu ostanku u Vojvodini. U usporedbi s hrvatskim granicama u trenutku ulaska u prvu jugoslavensku zajednicu 1918. godine, ovakva je odluka bila na uglavnom na štetu Hrvatske, premda je Ilok priključen Hrvatskoj (Štambuk-Škalić, 1995). Vukovarski kotar podijeljen je na hrvatski i vojvođanski dio, sa Srbima kao većinom u hrvatskom odnosno Hrvatima kao većinom u vojvođanskom dijelu (Jelić, 1991).

U izvještaju Centralnog komiteta komunističke partije Srbije (CK KPS) određena je graničnu ploha između Narodne Republike Srbije i Narodne Republike Hrvatske tako da ona ide „*počev od državne granice prema Mađarskoj na Dunavu nizvodno maticom Dunava do istočne granice MNO (mjesnog narodnog odbora) Ilok u NR Hrvatskoj, odnosno do zapadne granice MNO Neštin, u NR Srbiji, a odatle u pravcu jugozapad – jug granicama MNO-a (s teritorije NR Srbije): Neštin, Ljuba, Sot, Berkasovo, Šid, Ilinci, M. Vašica, Batrovci, Morović, Jamena do reke Save*“ (Štambuk-Škalić, 1995:31) (Slika 11.). Tako dogovorena granična ploha predstavlja najmlađu granicu Hrvatske, koja će ostati nedirnuta sve do 1991. i velikosrpske agresije.

Slika 11. Socijalistička Republika Hrvatska u sastavu Titove Jugoslavije (1945. - 1990.)

Izvor: (URL 12)

6.6. Vojvođanski Hrvati u novim političkim okolnostima

Konačnim utvrđivanjem granica između NR Hrvatske i AP Vojvodine, bački Hrvati, poglavito u subotičkom kotaru, ostali su otcijepljeni od NR Hrvatske. Interesi bačkih Hrvata često su neprecizno predstavljani. Još od 1918. godine i uspostavljanja prve Jugoslavije, početni zanos bačkih Hrvata uspostavom nove državne tvorevine počeo je jenjavati, prije svega zbog sveopće srbizacije tih krajeva. Naime, integracija bačkih Hrvata, Bunjevaca i Šokaca neuspješno

je vršena pod krinkom katoličkih Srba, korištenjem ekavice, ćirilice, ukidanjem imena mjesta naseljima i sl. (Bara, 2007).

Usprkos takvim okolnostima nacionalna svijest bačkih Hrvata (Hrvata, Bunjevaca i Šokaca) ne samo da se očuvala, nego se i razvila, osobito za vrijeme Banovine Hrvatske, čijm su sastavnim dijelom željeli postati. Mađarskim zaposjedanjem Bačke i Baranje, bački Hrvati ponovno su bili u opasnosti od prisilne mađarske asimilacije. Naime, mađarske vlasti prionule su poslu odnarođivanja Hrvata podupiranjem ideje o razvoju bunjevačke samosvijesti, koji bi se potom integrirali u mađarsko društvo.

Osnivanjem komunističkog pokreta širom NDH, ali i ostalih okupiranih područja, javila se ideja, prije svega iz srbijanskih redova o integraciji Vojvodine (Srijema, Banata i Bačke) u Srbiju. Predstavnici hrvatskog, ali i srpskog naroda usuglasili su se oko integracije Vojvodine u Srbiju, pritom demantirajući sve navode o osporavanju hrvatskog identiteta tamošnjem stanovništvu (Bara, 2007).

Utvrđenjem granica Jugoslavenska vlada u kolovozu 1945. godine usvaja *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji*. Svaka republika u sastavu Jugoslavije dobila je kvote za sudjelovanje u kolonizaciji Vojvodine. Srbi iz Srbije, Hrvatske i BiH popunili su više od dvije trećine kvota, a pridoda li se iseljavanje njemačkog i mađarskog stanovništva nakon rata, narodnosna struktura Vojvodine znatno je izmijenjena.

Prvim poslijeratnim popisom 1948. godine u Vojvodini je popisano 134 232 Hrvata, odnosno 8,1 % stanovništva te autonomne pokrajine, a 2011. Hrvata i Bunjevaca, jer se vode odvojeno, bilo je 63 502 (popis stanovništva u Srbiji). Uz depopulaciju koja je zahvatila većinu europskog kontinenta, razloge lošeg demografskog stanja Hrvata u Vojvodini valja potražiti i u drugim, naročito političkim razlozima, osobito nakon Domovinskog rata (Bara, Žigmanov, 2011).

6.7. Unutarnje političke prilike nove Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata

Nakon poraza sila Osovine 1945. godine, Antifašistička koalicija konačno je ustrojila novi politički poredak u Europi i svijetu u granicama dogovorenim još za vrijeme rata. U okviru novog političkog poretka stvorena je Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ), sastavljena od šest republika i dvije autonomne pokrajine (Sršan, 2003). Političke ideje koje će uslijediti u narednom razdoblju uvelike će utjecati na prekrajanja granica u hrvatskom

Podunavlju. Stvaranjem nove jugoslavenske države nametana je politika zatamljavanja osjećaja narodnosne pripadnosti te uključivanje istih unutar tzv. jugoslavenske nacije.

Premda je prividno dopušteno postojanje političke opozicije, valja naglasiti kako ista nije imala političke snage suprotstaviti se vlastima. Izvještaj Foreign Officea o stanju opozicije u Jugoslaviji navodi tri razloga slabosti tadašnje opozicije: frakcijske borbe unutar istih, pritisak režima i izolacija opozicijskih emigranata. Britanski veleposlanici u svojim izvještajima uočili su kontradikciju između egalitarizma koji je postojao samo na papiru i stvarne socijalne razlike između najviših službenika s jedne i običnog naroda s druge strane. „*Temeljni stupovi sustava su vojska i Partija, a njihov je cilj održati se na vlasti bez obzira na sve*“ (Spehnjak, 2006:102).

Ukidanjem navodnog glavnog uzročnika svih nejednakosti, privatnog vlasništva, jugoslavenska vlast počinje organizirati društveno-politički život temeljen na marksističkom učenju, tj. veličanju nacionalne radničke klase. Beograd, kao središte političke i financijske moći, premda centralistički, ispočetka nije narušavao integritet svojih federalnih jedinica. Jačanjem ideje o potrebi uvođenja radničkog samoupravljanja, vodstvo SKJ-a postalo je zabrinuto zbog potencijalne decentralizacije države, odnosno jačanja nacionalističkih pokreta. Na sjednici Izvršnog komiteta CK SKH iz 1963. godine upozoreno je na štetnost učenja o asimilaciji jugoslavenske nacije te potrebi većeg naglašavanja multinacionalnosti Jugoslavije (Radelić, 2006).

Napuštanjem doktrine strogog nadzora svih polja društvenog života 60-ih godina 20. stoljeća započelo je razdoblje liberalizacije u Jugoslaviji. Pitanja demokracije i ravnopravnosti naroda počela su sve više zaokupljati javni prostor. Osobito se to odnosi na Hrvatsku, u kojoj je jačanje demokracije označavalo proširenje autonomije njena naroda. S druge strane, u Srbiji takva politika Hrvatske shvaćena je kao pokušaj izdvajanja iz Jugoslavije. To je razdoblje obilježeno jačanjem tenzija između srpskog i hrvatskog naroda, koje će odmakom i dodatno osnažiti (Radelić, 2006).

6.7.1. Jačanje nacionalne svijesti u Hrvatskoj 1970-ih

Preferiranje srpskog jezika na državnoj razini, gospodarsko iskorištavanje Hrvatske i zabrane isticanja hrvatskih povijesnih simbola, označili su početak zajedničke borbe hrvatskih intelektualaca i političara za veća prava Hrvata u okrilju Jugoslavije, pod nazivom *Hrvatsko proljeće*. Glavni pokretači tog pokreta bili su Matica hrvatska, studenti i ogranak CK SKH,

nakon čega su državne službe nasilno izvodile premetačine, smjene i uhićenja svih sudionika pokreta.

Zbog straha od slabljenja vlastitog položaja i ugleda u korist reformista SKH-a, Josip Broz Tito guši *Hrvatsko proljeće*. Takav čin ne samo da nije ugušio ideju federalizacije države, nego ju je čak osnažio. Zbog toga je bila neminovna promjena ustava, koja se konačno i dogodila 21. veljače 1974. godine. Naime, njome se napustila politika centralizma u korist jačanja republika s elementima konfederalizma. U prijevodu, Hrvatska je ostvarila puni suverenitet i državnost na svom teritoriju. Tim je činom SRH definirana kao „*nacionalna država hrvatskog naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj i država narodnosti koji u njoj žive*“ (Radelić i dr, 2006:50).

6.7.2. Političke prilike u Jugoslaviji 1980-ih

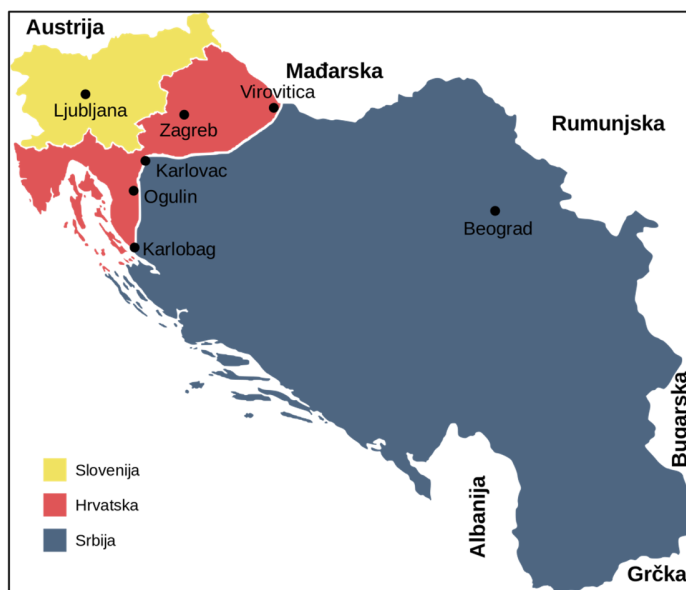
Nakon neuspjelih zahtjeva srbijanskog komunističkog vodstva za oživotvorenjem političkog sustava prije donosenog *Ustava* iz 1974. godine, napose zbog nepostojanja istih namjera u ostalim republikama koje se nisu željele odreći ostvarenih prava, u Srbiji započinje razdoblje političke radikalizacije. Radikalizaciju srbijanskog društva naročito osnažuje *Memorandum SANU-a* (Srpske akademije znanosti i umjetnosti), dokument koji predstavlja srpski otpor federaliziranoj Jugoslaviji s tvrdnjama o podređenosti srpskog naroda politikama koju su stvarali prvi ljudi druge Jugoslavije, Hrvat Josip Broz i Slovenac Edvard Kardelj.

Dolaskom na vlast Slobodana Miloševića radikalizirana Srbija dobila je odlučnog vođu. Kaos u SFRJ uvelike je naštetio ugledu Jugoslavije, kako u unutarnjim, tako i međunarodnim političkim krugovima. U izvještaju CIA-e iz 1987. godine navodi se mogućnost obnavljanja autoritarne Jugoslavije pod vodstvom Srbije, „*ponajprije zbog prijetećeg centralističkog tabora s rukovodstvom Srbije na čelu, čiji je skriveni plan iskoristiti povratak centralizacije za ponovnu uspostavu njegove dominacije nad ujedinjenom Jugoslavijom*“ (Glaurdić, 2011:22). U tako suprotstavljenim stavovima, prije svega Slovenije i Hrvatske sa srbijanskim stavovima, ali i pobunom albanskog naroda na Kosovu, kraj Jugoslavije bio je sve izgledniji.

Ilija Garašanin začetnik je političkog spisa *Načertanije*, u kojemu polazi od ideje obnove srpskog Dušanovog carstva iz 13. i 14. stoljeća. Prema Garašaninu, obnovljeno Srpsko carstvo širilo bi se temeljem principa etničkog/narodnosnog načela. Teorijom sveopće srbizacije Hrvati su predstavljani kao Srbi pravoslavne i katoličke vjeroispovijesti, dok su građani BiH

predstavljani kao Srbi pravoslavne, katoličke i islamske vjeroispovijesti. Garašanin navodi: “*iz ovog poznanja proističe čerta i temelj srpske politike, da se ona ne ograničava na sadašnje njene granice, no da se teži priljubiti sve narode srpske koji ju okružavaju*” (Valentić 1993:52).

Teorijsku podlogu Garašaninovima *Načertanijama* dao je Čeh Franjo Zach sa svojim *Planom*, u kojemu je raspravljao o stvaranju srpske države temeljene na suradnji svih južnih Slavena. Garašanin u *Načertanijama* izbjegava koristiti bilo koju nacionalnu odrednicu koja nije srpska pa tako ne govori o možebitnom stvaranju nove južnoslavenske države, nego o stvaranju nove “hristjanske države”. Shodno tomu, scenarij ujedinjenja svih država u kojima žive Srbi u jedinstvenu cjelinu temeljni je cilj tog političkog spisa (Slika 12.). Ujedinjenje se mora dogoditi neovisno o etničkim, kulturnim, jezičnim i drugim čimbenicima, koje se nastojalo prevladati izjednačavanjem navedenih čimbenika s konceptom svesrpstva i svetoslavlja sa sloganom “*Srbi svi i svuda*” (Valentić 1993).

Slika 12. Kartografski prikaz ideje o tzv. “Velikoj Srbiji”

Izvor: (URL 13)

6.7.3. Političke prilike u Jugoslaviji ususret raspadu države

Uspostavljanjem Savezne vlade u SFR, na čelu s Antom Markovićem, podizanje etničkih tenzija nije moglo biti nezamijećeno. Dolaskom na vlast novog komunističkog čelnika u SR Srbiji, Slobodana Miloševića, ekspanzionističko-centralistička politika dobila je novog vođu.

Milošević je smatran nasljednikom Nikole Pašića, promotora velikosrpskog ekspanzionizma u prvoj Jugoslaviji. Proslava 600. obljetnice Kosovske bitke na Gazimestanu 1989. godine bila je uvod u politička previranja koja će uslijediti u nadolazećem desetljeću. Naime, proslava je poslužila u političke svrhe, uzdignuvši kult Slobodana Miloševića te ojačala ionako rastući srpski nacionalizam. „*Tko je god razuman i odgovoran sve to vidio i čuo...mogao je zaključiti: da ta militantna politička manifestacija – u njenom službenom i neslužbenom ruhu – predskazuje veliko zlo*“ (Šetić, 2017:194).

Na Gazimestanu je bio i značajan broj hrvatskih Srba koji su uslijed snažne beogradske podrške sve više prihvaćali ideju jedinstvene srpske države. Isti organizatori priredili su proslavu Kosovske bitke i na kninskom Kosovu, na kojoj su se po uzoru na gazimestansko slavlje, mogle čuti parole usmjerene veličanju Miloševića i Srbije. Uz pomoć medija i njihovih propagandnih poruka, Srbi su predstavljani kao žrtve, kako slovenske sebičnosti, zatvorenosti i separatizma, tako i hrvatske ustašizacije, ekonomske nesolidarnosti, prisilnog kroatiziranja i podržavanja Albanaca, pritom obnavljajući sjećanja na zločine ustaške vlasti u NDH (Šetić, 2017).

Prvi slobodni višestranački izbori u Hrvatskoj održani su 1990. godine. Na njima je pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) na čelu s Franjom Tuđmanom. Ti su izbori bili popraćeni izravnim političkim sukobom Hrvata i Srba, za razliku od sukoba Slovenaca i Srba, koji su više bili rezultat slovenske potpore kosovskim Albancima. Uspostavljanjem novih vlada neposlušnih komunističkom vodstvu i pritiscima iz Srbije, Slobodan Milošević uvidio je nemogućnost očuvanja jugoslavenskog jedinstva. Stoga je napustio politiku uspostave centralističko-unitarističke države te se okrenuo politici stvaranja tzv. Velike Srbije (Glaurdić, 2011).

Uvođenjem političkog višestranačja u SR Hrvatskoj, započelo je i političko svrstavanje hrvatskih Srba. Na taj način dio Srba organizirao je nekomunističku stranku, Srpsku demokratsku stranku (SDS) na čelu s Jovanom Raškovićem. Vođen uputstvima iz Beograda rasplamsavao je političku atmosferu u SR Hrvatskoj, naglašavajući neravnopravnost srpskog naroda. To je posebno zanimljivo ako se u obzir uzme činjenica da je on bio ravnateljem šibenske Opće bolnice, šefom Psihijatrijskog odjela te posjednikom brojnih nekretnina slično poput budućeg predsjednika kninske Općine, Milana Babića. Pobjeda Franje Tuđmana i HDZ-a na prvim višestranačkim izborima nije značila prekid rješavanja *srpskog pitanja* u Hrvatskoj. Povijest je pokazala kako je suradnja hrvatskih i srpskih stranaka znala uroditi plodom, poput

Hrvatsko-srpske koalicije Svetozara Pribičevića i Stjepana Radića, a poslije i Seljačko-demokratske koalicije. Ovoga puta, dogovor Tuđmana i Raškovića nije postignut, štoviše, uporno je isticana navodna protusrpska politika vladajućih u Hrvatskoj (Šetić, 2017).

Zbog rastućih napetosti između srpskog i hrvatskog naroda u Hrvatskoj u organizaciji SDS-a održan je tzv. Srpski sabor u Srbu, na kojemu je prihvaćena *Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj*. Srpsko nacionalno vijeće, izvršni organ Srpskog sabora, raspisuje referendum o srpskoj autonomiji 31. srpnja 1990. godine, na kojemu su sudjelovale općine s apsolutnom ili relativnom većinom Srba, okupljene u tzv. Zajednicu općina Dalmacije i Like, ali i pobunjeni Srbi na Kordunu, Banovini, u zapadnoj Slavoniji, istočnoj Slavoniji, Srijemu i Baranji, navodno izglasavši autonomiju s 99,96 % glasova (Šetić, 2017).

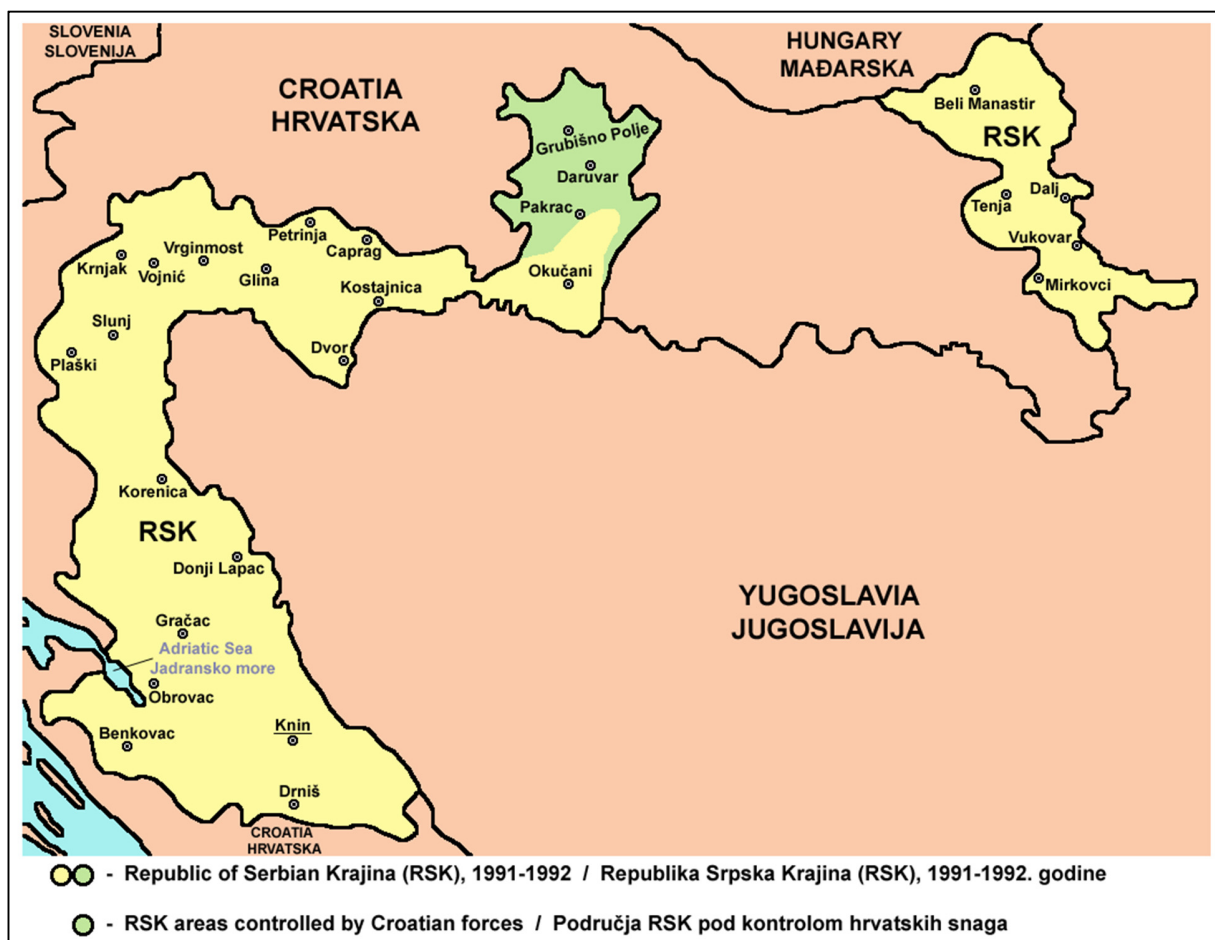
6.8. Utjecaj srpske pobune na razvoj granice u hrvatskom Podunavlju

Amputacije istočnih hrvatskih područja nastavljene su 31. ožujka 1991. godine kada je SNV donijelo odluku o pripajanju tzv. Autonomne oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srijem Srbiji. Izglasavanjem *Ustavnog zakona* tzv. Srpske oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srijem, ista se organizira kao federativna oblast unutar jugoslavenske države, što je bilo u suprotnosti s ustavnim odlukom hrvatskog sabora o neovisnosti od SFRJ. Također, u Pakracu je 12. kolovoza 1991. godine proglašena tzv. Srpska autonomna oblast zapadna Slavonija, koja je poput ostalih samoproglašanih srpskih oblasti izuzeta iz ustavno-pravnog poretka Republike Hrvatske.

Završni udarac zadan je novoj hrvatskoj vlasti ujedinjenjem svih srpskih oblasti u Hrvatskoj u jedinstvenu tzv. Republiku Srpsku Krajinu (RSK), na čelu s predsjednikom Milanom Babićem. Formiranjem vlastitih policijskih, ali i vojnih snaga, uz potporu Jugoslavenske narodne armije (JNA), hrvatska suverenost našla se na udaru unutarnjeg neprijatelja (Marijan, 2017). Ukoliko se tomu pridoda činjenica o razoružanju hrvatske Teritorijalne obrane (TO), postaje jasno u kakvoj se opasnosti našla obrana ideje samostalne i suverene Hrvatske.

Nastavak oduzimanja hrvatskog teritorija dobio je potvrdu usvajanjem *Deklaracije o suverenoj autonomiji srpskoga naroda Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, također sa SNV-om kao nalogodavcem. Dana 19. prosinca 1990. godine službeno počinje postojati tzv. Srpska autonomna oblast Krajina (SAO Krajina), koja obaviještava MUP RH o ulasku policijskih stanica Knin, Benkovac, Obrovac, Gračac, Titova Korenica Donji Lapac, Vojnić, Hrvatska Kostajnica i Dvor na Uni u sustav kninskog Sekretarijata za unutarnje poslove.

Dana 26. veljače 1991. godine srpski pobunjenici nastavljaju s negiranjem ustavno-pravnog poretka RH, donijevši odluku o ujedinjenju tzv. SAO Krajine s Republikom Srbijom (Šetić, 2017). Konačno formiranje tzv. RSK pričekalo je 18. prosinac 1991. godine kada je utvrđen prostorni obuhvat te nove tvorevine (Slika 13.). Ista se sastojala od dvadeset devet općina iz sjeverne Dalmacije, Korduna, zapadne Slavonije te hrvatskog Podunavlja. Općine u hrvatskom Podunavlju koje su bile pripojene tzv. RSK bile su: Beli Manastir, Vukovar, Dalj, Mirkovci i Tenja (Pauković, 2005).

Slika 13. Tzv. SAO Krajina na području Republike Hrvatske (1991. - 1996.)

Izvor: (URL 14)

6.8.1. Razdruživanje RH od ostatka SFRJ

Nadalje, 25. lipnja 1991. godine Sabor RH donio je *Deklaraciju o proglašenju samostalne i suverene RH*, kao i *Povelju o pravima Srba i drugih nacionalnosti u RH*. Tim se dokumentom pokreće postupak razdruživanja RH od ostalih republika iz bivše SFRJ. Na teritoriju RH isključivo vrijede zakoni koji su doneseni odlukom Sabora RH. Kada su u pitanju granice, u ustavnoj se odluci navodi kako su „*državne granice Republike Hrvatske međunarodno priznate državne granice SFRJ u dijelu koji se odnose na RH, te granice između RH i Republike Slovenije, BiH, Srbije i Crne gore u okviru dosadašnje SFRJ*“ (Šetić, 2017).

6.8.2. Vanceov plan

Vanceov plan kolokvijalan je naziv za koncept mirovne uloge Ujedinjenih naroda u Jugoslaviji, koji su razrađivali Cyrus R. Vance, izaslanik glavnog tajnika UN-a Javiera Pereza de Cuellara te Marrack Goulding, podsekretar za posebna politička pitanja. Nakon uvodnih napomena o ulozi UN-a u Jugoslaviji, nastavak koncepta odnosio se na razmještanje snaga UN-a (UNPROFOR-a) i promatrača u tzv. UNPA područja (područja pod zaštitom). Određene su tri UNPA zone; istočna Slavonija, zapadna Slavonija i Krajina. Istočnu granicu Hrvatske unutar UNPA zone obuhvatile su općine Beli Manastir, dio Osijeka, Vukovar, istočno vinkovačko područje. Osnovna zadaća snaga UN-a usmjerena je na demobilizaciju svih vojnih snaga na okupiranim područjima Hrvatske, za što je predviđeno deset tisuća ljudi.

Sve veći sukobi u raspadnutoj Jugoslaviji nisu mogli proći nezapaženo u međunarodnim krugovima, a sukladno tomu i *srpsko pitanje* u Hrvatskoj. S tim u vezi, R. Badinter, predsjednik Arbitražne komisije Konferencije o miru u Jugoslaviji, zatraživši izvještaj o *srpskom pitanju* u Hrvatskoj, isti i dobiva i to u nekoliko točaka.

Naime, neporeciva je činjenica o zahtjevima jugoslavenskih naroda za samostalnošću, što se očitovalo u referendumskim inicijativama o nezavisnosti. Isto tako, rasplamsali ratni sukobi utjecali su na raspad SFRJ, čija daljnja budućnost ovisi isključivo o državama proizašlim iz bivše SFRJ. Nadovezujući se na takvo stanje, Komisija se dotaknula i prava konstitutivnih naroda Jugoslavije na samoodređenje, pritom misleći na srpsku manjinu u Hrvatskoj i BiH.

Konkretno, Komisija je utvrdila neporecivo pravo na samoodređenje, premda je pritom ukazala na nepreciznost svih posljedica samoodređenja naroda. Sigurno je kako međunarodno pravo samoodređenja ne podrazumijeva promjene granica koje postoje u trenutku proglašenja

neovisnosti, tj. ne podrazumijeva načelo *uti possidetis*, osim ako nema suprotnog bilateralnog sporazuma. S tim u vezi, Komisija smatra da srpsko stanovništvo ima pravo koristiti sva prava sukladno međunarodnom pravu o manjinama i etničkim skupinama.

Nadalje, Komisija naglašava kako će se vanjske granice država proizašlih raspadom SFRJ morati poštivati, a moći će se mijenjati isključivo zajedničkim međudržavnim sporazumima. U slučaju da se strane ne mogu dogovoriti, dotadašnje republičke granice SFRJ imaju svojstvo zaštićenosti po međunarodnom pravu, a svaka nasilna promjena granica bit će smatrana ništetnom (Pauković, 2005).

Očitovanjem putem niza tzv. *Zaključaka*, Sabor Republike Hrvatske oglasio se povodom otvorene agresije na RH. Naime, utvrđena je neminovna podrška Narodne skupštine Srbije pobuni srpskog naroda u Hrvatskoj te postojanje agresivne i ekspanzionističke politike s ciljem oduzimanja teritorija RH i stvaranja tzv. RSK. Nametanje takve politike prema RH podupire i JNA, nekoć snažna poluga političke vlasti, a tada dio komunističkog sustava koji ne priznaje demokratske promjene.

Nadalje, donesena *Deklaracija* Narodne skupštine Srbije, prema stavu Hrvatskog sabora, neistinitim je tvrdnjama rasplamsavala srpsku pobunu u Hrvatskoj. Naime, *Deklaracija* Narodne skupštine Srbije kriminalizirala je uspostavu ustavno-pravnog poretka u Republici Hrvatskoj, pružavši potporu osnivanju nezakonitih administrativnih jedinica sa srpskom vlašću, pritom proglašivši hrvatske redarstvenike teroristima. Potpora srpskoj pobuni u Hrvatskoj, u Srbiji je imala podršku ne samo u političko-pravnom smislu, već i u vojnom, pri čemu je Narodna skupština RS inzistirala na intervenciji JNA u Hrvatskoj, usprkos odluci predsjedništva SFRJ i JNA o neutralnosti u vezi s razrješenjem krize u raspadajućoj državi (Pauković, 2005).

S tim u vezi, dana 8. listopada 1991. godine, Hrvatski sabor prekida sve državno-pravne veze sa SFRJ te donosi tzv. *Zaključke*. Zaključcima se utvrđuje da je na RH izvršena agresija koju se mora spriječiti na bilo koji način. Pritom se sve važne međunarodne faktore poziva na sudjelovanje u uspostavi reda i mira u Hrvatskoj uz prijedlog o razmještanju mirovnih snaga na teritoriju RH. Hrvatski sabor potom upućuje apel Vladi RH o aktima koje je nužno poduzeti kako bi međunarodna zajednica shvatila težinu situacije u Hrvatskoj.

Apelira se na Vladu RH da poduzme mjere naspram aktivnosti agresora, kojima mijenja demografsku sliku Hrvatske na pobunjenim područjima, dovodeći stanovništvo iz Republike Srbije i Republike Crne Gore, a sa svrhom daljnjeg prekrojavanja granica po načelu etniciteta.

Također, Zastupnički dom Sabora RH na sjednici održanoj 26. ožujka 1993. godine donosi Zaključke kojima je svrha obustaviti srpsku agresiju te produžiti mandat UNPROFOR-u, kojemu je zadatak štititi granice RH prema *Vanceovom planu* (Pauković, 2005). Rezolucija UN-a o stanju na okupiranim područjima RH jasno govori o dalekosežnosti srpsko-crnogorske potpore pobunjenim Srbima u Hrvatskoj (ali i BiH). Naime, rezolucija nalaže reintegraciju hrvatskih okupiranih područja u ustavno-pravni poredak RH, potiče međusobno priznavanje međunarodno priznatih granica te poziva Srbiju i Crnu Goru da prekinu s djelovanjima koja sprječavaju integraciju okupiranih područja Hrvatske u njezin sastav (Pauković, 1995).

6.8.3. Plan Z4

Odbijanjem *Vanceovog plana* od strane predsjednika tzv. RSK Milana Babića, *srpsko pitanje* u Hrvatskoj ostalo je neriješeno. Tako je 1994. godine svjetlo dana ugledao tzv. *Plan Z4*, plan o rješavanju *srpskog pitanja* u Hrvatskoj, predložen od strane američkog veleposlanika u Hrvatskoj Petera Galbraitha. *Planom Z4* predviđena je uspostava srpske autonomije u Hrvatskoj u kotarima Knin i Glina, dok bi okupirana područja zapadne i istočne Slavonije bila reintegrirana u ustavno-pravni poredak RH.

Tako formirana administrativna jedinica imala bi elemente državnosti te ingerenciju nad policijom, trgovinom, turizmom, školstvom, kulturom i energijom. Premda neprihvatljiv, predsjednik RH Franjo Tuđman ne odbija odlučno *Plan*, već ga navodno uzima u razmatranje, dok pobunjeni Srbi isti odlučno odbacuju. Pobunjenim Srbima *Plan Z4* nije bio prihvatljiv jer je, po njihovu sudu, dovodio u pitanje državnost RSK, ali i ideju o „*ostvarenju Srpske Federacije kao osnovnog pravca djelovanja spoljne politike RSK*“ (Barić, 2005:477).

Milan Babić imao je nekoliko mogućnosti oko sjedinjenja svih srpskih država, u vidu pojedinačnog pridruživanja SR Jugoslaviji (čitaj Srbiji i Crnoj Gori) Krajine i Republike Srpske, ali i konfederaciji RSK i Republike Srpske, a potom pripajanju SR Jugoslaviji i dr. S tim u vezi Babić navodi da „*ujedinjenje srpskog naroda u srpsku federaciju neće biti brz ni lak (put), ali srpski narod i RSK drugog puta ne žele.*“ (Barić, 2005:478). Takav ishod očito je koristio objema stranama. Naime, ni Hrvati ni Srbi nisu bili spremni na *Z4*, stoga je, Tuđmanovo „razmatranje“ plana *Z4*, otvorilo put za odbijanje istog od strane *RSK*, a potom i otvaranje puta za oslobađanje okupiranih dijelova Hrvatske vojnim putem.

6.8.4. Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja

Nakon velikih vojnih operacija *Bljesak* i *Oluja* te oslobođenjem zapadne Slavonije, odnosno sjeverne Dalmacije, Like, Korduna i Banovine, posljednje okupirano područje Hrvatske bilo je hrvatsko Podunavlje, odnosno istočna Slavonija. Osokoljena vojnim uspjesima u operacijama *Bljesak* i *Oluja*, Hrvatska je vojnim putem bila spremna osloboditi krajnji istok države. Posredovanjem međunarodne zajednice započeli su mirovni pregovori oko reintegracije hrvatskog Podunavlja u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske.

Posao stvaranja pretpostavki za suradnju Srba i Hrvata na okupiranom području dao je američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith- uz pomoć UN-ovog veleposlanika Thorvalda Stoltenberga. Galbraithovi prvi koraci odnosili su se na predstavljanje plana pobunjenim Srbima kojim bi bili integrirani u Hrvatsku s jamstvima sigurnosti, kako srpskim, tako i hrvatskim izbjeglicama s tog područja. Prvotni nacrti budućeg *Erdutskog sporazuma* išli su prema stvaranju srpske samouprave na prostoru hrvatskog Podunavlja.

Političkim sterilitetom Miloševićeva režima naspram srpskog pitanja u Hrvatskoj, nazirali su se obrisi budućeg *Erdutskog sporazuma*, koji će težiti teritorijalnoj cjelovitosti Hrvatske. Dana 11. studenog 1995. godine Franjo Tuđman i Slobodan Milošević potpisali su *Erdutski sporazum* kojim je dogovoreno formiranje prijelazne uprave u hrvatskom Podunavlju na godinu do dvije. Također, prijelazna uprava UN-a, United Nations Transitional Administration in Eastern Slavonia, (UNTAES) na čelu koje je bio glavni prijelazni upravitelj general J.P.Klein, dobila je zadatak uspostave višenacionalne policije, provođenja demilitarizacije, uspostavljanja uvjeta za održavanje mjesnih izbora te druge vidove zaštite ljudskih prava (Bing, 2007).

Stupanje na snagu navedenih zadataka dogovoreno je za 15. siječanj 1996. godine, a provedba istih odvijala se sporo i teško s čestim remećenjem rada prijelazne uprave od strane srpskih pobunjeničkih snaga. Rezolucijom 1045, Vijeće sigurnosti UN-a donijelo je odluku o završetku mandata prijelazne uprave te uspostavi promatračke misije OESS-a, (Organizacija za europsku sigurnost i suradnju) koja će poticati miran suživot u hrvatskom Podunavlju. Tim činom završena je višestoljetna borba hrvatskog naroda za teritorijalnom cjelovitošću i formiranjem ustavno-pravnog poretka u Hrvatskoj. (Bing, 2007).

Slika 14. Županije suvremene Republike Hrvatske

Izvor: (URL 15)

7. UTJECAJ DUNAVA PROMJENE NARODNOSNOG SASTAVA STANOVNIŠTVA HRVATSKOG PODUNAVLJA I BAČKE OD 1991. DO 2011.

7.1. Metodologija usporedbe podataka

Nakon odluke kojom je Hrvatski sabor prekinuo sve veze s bivšom SFRJ, promijenjena je granična uloga rijeke Dunav i to s obzirom na kakvoću i sadržaj kojeg je odvajala. Naime, od 1945. do 1990. godine, Dunav je predstavljao republičku granicu između SRH i AO Vojvodine (Srbije), a 1990. godine hrvatskim osamostaljenjem dobiva ulogu međudržavne granice. Cilj narednog istraživanja jest utvrditi posljedice promjena kakvoće i sadržaja granice na Dunavu, na promjenu narodnosnog sastava stanovništva u hrvatskom Podunavlju i u Vojvodini (Bačkoj). S obzirom na unutarne administrativne promjene koje su se dogodile u Hrvatskoj i Vojvodini (Srbiji), ali i promjene metodologije popisa stanovništva, dolazi do poteškoća pri usporedbi podataka popisa stanovništva iz 1991. te popisa iz 2001. i 2011. godine. Stoga je važno napomenuti da su podatci o stanovništvu hrvatskog Podunavlja 1991. godine temeljeni na podacima tadašnjih općina koje zadovoljavaju prirodno-geografske kriterije koje ih svrstavaju u regiju hrvatskog Podunavlja, a to su tadašnje općine Beli Manastir, Donji Miholjac, Valpovo, Našice, Osijek, Vukovar, Vinkovci i Županja. Stanovništvo navedenih općina predstavljeno je 1991. godine kao stanovništvo hrvatskog Podunavlja te potom raščlanjeno prema narodnosnom sastavu na Hrvate, Srbe i ostale.

Podatci dobiveni na takav način uspoređeni su s podacima hrvatskih županija iz 2001. i 2011. godine koje bi prostornim obuhvatom približno odgovarale prostornom obuhvatu općina hrvatskog Podunavlja iz 1991. godine. Utvrđeno je da Osječko-baranjska i Vukovarsko-srijemska županija zadovoljavaju taj kriterij te da su podatci usporedivi s podacima iz 1991. godine. Također je razmotren i narodnosni sastav prostora lijeve obale Dunava u Vojvodini. Radi dosljednosti temi ovog diplomskog rada, tj. prostoru hrvatskog Podunavlja, usporedba narodnosnog sastava čitave Vojvodine ne bi bila reprezentativna usporedbi s prostorom neposredno uz Dunav u Hrvatskoj, tj. hrvatskom Podunavlju. Zbog toga će se podatci o narodnosnom sastavu vojvođanskog podunavlja usporediti kroz prizmu stanovništva Bačke iz 1991. te zbroja stanovništva Sjevernobačkog, Južnobačkog i Zapadnobačkog okruga iz 2002. i 2011. godine.

7.2. Rezultati narodnosnog sastava

Tablica 1. Narodnosni sastav općina hrvatskog Podunavlja 1991.

OPĆINE	UKUPNO	HRVATI (%)	SRBI (%)	OSTALI (%)
Beli Manastir	54 105	22 570 (41,7)	13 796 (25,5)	17 739 (32,8)
Donji Miholjac	20 365	17 933 (88,1)	2 404 (11,8)	28 (0,1)
Đakovo	52 954	48 578 (91,7)	2 002 (3,8)	2 374 (4,5)
Našice	40 829	32 891 (80,6)	4 486 (11,0)	3 452 (8,4)
Osijek	163 940	109 266 (66,6)	32 781 (20,0)	21 893 (13,4)
Valpovo	33 108	30 000 (90,6)	947 (2,9)	2 161 (6,5)
Vinkovci	97 806	78 209 (80,0)	12 680 (13,0)	6 917 (7,0)
Vukovar	83 275	36 521 (43,9)	30 986 (37,2)	15 768 (18,9)
Županja	49 064	42 968 (87,6)	1 201 (2,4)	4 894 (10,0)
UKUPNO	598 434	420 359 (70,2)	102 660 (17,2)	75 226 (12,6)

Izvor: Živić (2014) prema: Popis stanovništva iz 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.

Općenito, na demografski razvoj utječu kretanja prirodnih sastavnica stanovništva; nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene, koje ovise i nedemografskim faktorima. Nedemografski faktori podrazumijevaju brojne političko-geografske, ekonomske, zdravstvene i druge čimbenike. Promatrajući kretanja narodnosnog sastava hrvatskog Podunavlja i Bačke, valja napomenuti kako su promjene uglavnom rezultat političko-geografskih čimbenika, koji su rezultirali ratnim razaranja, tj. velikosrpskom agresijom na Republiku Hrvatsku. Najvažniji političko-geografski čimbenik kroz čiju prizmu će promjene narodnosnog sastava biti analizirane promjena je kakvoće i sadržaja granice na Dunavu kao međudržavnoj granici.

Podatci o narodnosnom sastavu iz 1991. godine ukazuju na relativnu homogenost hrvatskog Podunavlja sa 70,2 % Hrvata u ukupnom stanovništvu. U općinama Osijek, Vinkovci i Županja, Donji Miholjac, Valpovo i Našice, Hrvati su činili apsolutnu većinu, dok su u općinama

Vukovar i Vinkovci činili relativnu većinu. Uz Hrvate, najbrojniji su bili Srbi s oko petinom ukupnog stanovništva, osobito naseljeni u bivšim općinama Beli Manastir, Vukovar i Osijek, a od ostalih valja izdvojiti Mađare u općinama Beli Manastir i Osijek, Nijemce u općini Vukovar te Bošnjake u općini Županja, koji su s ostalim narodima (Rusinima, Slovacima, Ukrajincima i dr.) činili nešto više od desetine ukupnog udjela u stanovništvu. Kada su u pitanju Hrvati i Srbi u hrvatskom Podunavlju, valja napomenuti kako se njihov udio nije značajnije mijenjao od 1910. godine, čime je očit utjecaj istih demografskih procesa na njihov razvoj.

Tablica 2. Narodnosni sastav stanovništva hrvatskog Podunavlja prema udjelu 2001.

UKUPNO	HRVATI (%)	SRBI (%)	OSTALI (%)
535 274	437 522 (81,8)	60 510 (11,3)	37 242 (6,9)

Izvor: DZS, Popis stanovništva 2001. godine, Narodnosni sastav stanovništva po županijama.

Prostor hrvatskog Podunavlja čitavo je 20. stoljeće bilježio apsolutnu većinu Hrvata. Taj utjecaj nastavio je jačati nakon 1991. godine uz trend smanjivanja ukupnog broja stanovnika. Osnovni uzroci takvog kretanja narodnosnog sastava stanovništva proizlaze iz ratnih događanja, tj. visokog ratnog mortaliteta hrvatskog Podunavlja. Prema podacima Ureda za prognanike, povratnike i izbjeglice, u hrvatskom Podunavlju od posljedica rata poginulo je, ubijeno je i umrlo oko 8000 stanovnika, a prognano više od 85 000 ljudi i to; 90 % Hrvata, 4,5 % Mađara, 1,7 % Srba te 3 % ostalih (Živić, 2016).

Uzroke povećanja udjela, ali i apsolutnog broja Hrvata valja potražiti u popisnoj asimilaciji, odnosno promjeni narodnosnog izjašnjavanja pojedinih stanovnika, *dejugoslavenizaciji* stanovništva te migracijama kao najvažnijem uzroku porasta udjela Hrvata. Prema podacima popisa stanovništva iz 2001. godine u hrvatsko Podunavlje, osim povratnika, doselilo se 34 309 stanovnika, uglavnom Hrvata iz bosanske Posavine, Srbije te ostalih dijelova Hrvatske (Živić, 2014).

Popis iz 2001. godine zabilježio je i smanjenje broja Srba za 42 150 osoba, tj. relativno smanjenje od 41,1 %. Uzroke smanjenju broja Srba valja tražiti osobito nakon završetka procesa

mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja 1998. godine, kada je isto reintegrirano u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske. Naime, dugogodišnja velikosrpska agresija na Republiku Hrvatsku s velikim ljudskim žrtvama, materijalnom štetom, prisilnim migracijama i dr., rezultirala je dubokim osjećajem međusobnog nepovjerenja, što je dovelo do emigracije dijela Srba.

Dobar pokazatelj prepreka između doživljavanja posredovanja međunarodnih faktora pri mirnoj reintegraciji srpsko je izdanje *Vukovarskih novina*, u kojima je reintegracija shvaćena kao pokušaj zadržavanja tada postojećeg stanja na terenu, tj. mogućnost stvaranja srpske autonomne oblasti (Živić 2016). Još 1992. godine Republika Hrvatska donijela je *Zakon o oprost*u kojim će se pomilovati svi sudionici agresije na Hrvatsku, izuzev ratnih zločinaca. Za ilustraciju valja napomenuti kako je broj optuženih za ratne zločine prema hrvatskom Ministarstvu pravosuđa s 811 smanjen na 20 ljudi, što očigledno nije utjecalo na zaustavljanje iseljavanja srpskog stanovništva iz hrvatskog Podunavlja (Živić, 2016). S druge strane, podatke iz 2011. godine teže je dovesti u svezu s promjenom uloge Dunava kao međudržavne granice. Ono što je očigledno su negativni prirodni procesi i izrazita depopulacija te emigracija stanovništva, a u narodnosnom sastavu bilježi se blag porast Hrvata te blag pad Srba i ostalih narodnosnih skupina.

Tablica 3. Narodnosni sastav stanovništva hrvatskog Podunavlja prema udjelu 2011.

UKUPNO	HRVATI (%)	SRBI (%)	OSTALI (%)
484 553	404 139 (83,4)	51 481 (10,6)	28 933 (6,0)

Izvor: DZS, Popis stanovništva 2001., Narodnosni sastav stanovništva po županijama

Narodnosni sastav lijeve obale Dunava, tj. sastav Vojvodine (Srbije), također valja uzeti u razmatranje. Naime, za razliku od Srba u hrvatskom Podunavlju, čiji je udio u ukupnom stanovništvu bio približno jednak od 1910. do 1991. godine, udio Hrvata u Bačkoj kontinuirano opada od 1948. godine do danas. Popisom iz 1948. godine, Hrvata je u Bačkoj bilo 96 473 (11,5 %) 1981. bilo ih je 76 329 (7,3 %), a prema posljednjem prijeratnom popisu iz 1991., 45 574 (4,4 %). Nakon raspada Jugoslavije, obavljena su dva popisa na teritoriju Srbije, 2002. i 2011.

godine. Popisom 2011. godine, Hrvata u Bačkoj bilo je 35 437, tj. 3,6 %. Bačka kao i čitav protor bivše Jugoslavije, zahvaćena je snažnom demografskom depopulacijom, uvjetovanom i nedemografskim uzrocima, koje se posebno odrazilo na brojnost Hrvata.

Naime, od popisa iz 1948. do popisa iz 2011. godine, apsolutan broj Hrvata u Bačkoj smanjen je za 63,3 %, a udio u ukupnom stanovništvu Bačke za 7,9 postotnih poena. Takav pad uvjetovan je brojnim razlozima, osobito snažnom procesu deagrarizacije i deruralizacije 1960-ih i 1970-ih, procesom *jugoslavenizacije* 80-ih, stvaranjem bunjevačke i šokačke nacije 90-ih te teškim položajem Hrvata u Srbiji nakon velikosrpske agresije, koji se nastavio do danas (Bagić 2012). U cijeloj Vojvodini broj Hrvata u odnosu na 1948., kada ih je bilo 134 232, 2011. godine opao je na 56 546, tj. za 58 %. Kada se uzme u obzir posttranzicijska etapa demografske tranzicije, koja je u Hrvatskoj i Srbiji rano nastupila, može se pretpostaviti da će idućim popisom stanovništva u Srbiji Hrvata biti još i manje.

7.2.1. Zaključna razmatranja narodnosnog sastava hrvatskog Podunavlja

S obzirom na prikazane podatke razvidno je nekoliko zaključaka:

1) Udio srpskog stanovništva u hrvatskom Podunavlju od 1910. do 1991. godine bio je postojan (oko 20 %).

2) Udio srpskog stanovništva u hrvatskom Podunavlju bilježi značajniji pad nakon agresije na Hrvatsku, odnosno nakon mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja 1998. godine (nakon promjene sadržaja i kakvoće granice na Dunavu). Popisom iz 2001. godine utvrđen je apsolutni pad Srba u odnosu na 1991. za 41,1 %, odnosno za 5,9 postotnih poena u udjelu ukupnog stanovništva hrvatskog Podunavlja.

3) Udio hrvatskog stanovništva 2001. u odnosu na 1991. godinu u hrvatskom Podunavlju porastao je za 11,6 postotnih poena, odnosno za 17 163 osobe i to prije svega doseljavanjem stanovništva iz bosanske Posavine, Vojvodine i ostalih dijelova Hrvatske.

4) Udio hrvatskog stanovništva u Bačkoj od 1948. do 2011. godine bilježi kontinuirani pad.

6) Udio Hrvata u Vojvodini 2011. u odnosu na 1948. godinu bilježi apsolutan pad od 58 %, a u Bačkoj od 63,3 %

7) Nakon velikosrpske agresije, brojni Hrvati Vojvodine preselili su u Hrvatsku, a oni koji su ostali, podvrgnuti su procesima *dekroatizacije*, prije svega kroz prizmu izjašnjavanja umjetno stvorenim nacijama, Bunjevcima i Šokcima.

8) Promjena kakvoće i sadržaja granice na Dunavu promijenila je narodnosni sastav stanovništva hrvatskog Podunavlja i Bačke (Vojvodine).

8. SUVREMENI GRANIČNI SPOR HRVATSKE I SRBIJE NA DUNAVU

8.1. Uzroci graničnog spora

Donošenjem *Ustava* 25. lipnja 1991. godine, Republika Hrvatska donijela je odluku o suverenosti i samostalnosti, koja joj jamči nedjeljivost, nepovredivost i neotuđivost suvereniteta. Tom odlukom utvrđena je i granična linija s RS, po uzoru na *Dilasovu komisiju* iz 1945. godine, čime je RH stekla pravo ingerencije nad vlastitim državnim područjem. Drugim riječima, Republika Hrvatska procesom sukcesije, tj. preuzimanjem prava i dužnosti nasljeđivanja teritorija od države u raspadu, stekla je pravnu sposobnost za polaganje međunarodnih prava i obveza (Rudolf, 2013). Bilo kako bilo, ostala su neriješena pitanja oko granice s Vojvodinom, tj. Srbijom na Dunavu u dužini od 140 km, posebice oko riječnih otoka i novoizgrađenih plovnih kanala. Problem koji se 1945. godine posredovanjem *Dilasove komisije* smatrao riješenim, dobio je novu dimenziju pod utjecajem melioracijskih radova, Coriolisove sile, a povrh svega različitog tumačenja dogovorenog razgraničenja hrvatske i srbijanske strane (Klemenčić, Schofield, 2001).

Prije donošenja odluke o razgraničenju iz 1945. godine, krajem 19. stoljeća izvršeni su melioracijski radovi na Dunavu, kojima je izravnavan plovni put. Klica današnjeg graničnog spora Hrvatske datira iz tog razdoblja kada je navedenim radovima pomaknut plovni put, što je dovelo do nepodudaranja geodetskih katastarskih čestica s principom sredine talvega kao principa razgraničenja. Budući da katastarske čestice nakon obavljenih radova nisu obnovljene i vraćene Hrvatskoj, iste su ostale na lijevoj obali Dunava, što se do formiranja *Dilasove komisije* „zaboravilo“ te je ista granicu vratila na sredinu talvega (Klemenčić, Schofield, 2017).

S obzirom da je *Dilasova komisija* utvrđivala razgraničenje među republikama jedinstvene države - Jugoslavije, nije pridavana prevelika važnost nepodudarnosti katastarskih čestica i sredine talvega kao granice. Gotovo pola stoljeća nakon *Dilasove komisije*, granični spor na Dunavu ponovno je u središtu zanimanja. Stav Republike Hrvatske oko graničnog spora na Dunavu ide za prihvaćanjem katastarskih čestica kao važnog pokazatelja pripadnosti dijelova teritorija, dok je stav Republike Srbije u korist granice na liniji talvega.

Dunav, kao najveća rijeka europskog kontinenta (uz Volgu), u svom donjem toku karakteristično meandrira, uzrokujući širenje riječnog korita prema desnoj obali, odnosno zatrpavanje lijeve obale uslijed akumulacije materijala. Takva pojava širenja riječnog korita može se povezati s dvama faktorima; topografijom i *Coriolisovom silom*. Prvotna predstavlja

jedan od ključnih čimbenika intenziteta erozije (pedološki, geološki, vegetacijski sastav i dr.), dok se potonja odnosi na silu koja uzrokuje skretanje, u ovom slučaju Dunava u desnu stranu, dok na južnoj hemisferi rijeke izraženije troše lijevu obalu vodotoka (Babić, Pribičević i Đapo, 2017).

8.1. Historijsko geografski razvoj međunarodnog prava o utvrđivanju graničnih linija na rijekama

Prilikom rješavanja međudržavnog spora o pitanju razgraničenja, nekoliko je metoda kojima se spor može riješavati. Najvažnija metoda jest analiza arhivske građe (npr. dokumenata i karata) kojima se većina sporova uspije riješiti, često uz posredovanje neutralnih arbitraža. Analiza arhivske građe nije nimalo lak zadatak te zahtijeva opsežne aktivnosti kojima se dolazi do relevantnih podataka.

Tablica 4. Metode određivanja granica na rijekama

METODE PROUČAVANJA ARHIVSKE GRAĐE	METODE RJEŠAVANJA GRANIČNIH SPOROVA NA RIJEKAMA
Shvaćanje važnosti uloge arhivske građe u rješavanju sporova.	Uočavanje osobitosti i složenosti riječnih sustava.
Korištenje primjerenih metoda rada s arhivskom građom.	Poznavanje pravnih principa povezanih s riječnim granicama.
Koordiniranje istraživanja i stanja na terenu.	Pravilno tumačenje pojmova korištenih u određivanjima riječnih granica.
Analiza kartografskog sadržaja.	Sposobnost upravljanja riječnim granicama.
Uvid u razvoj starijih graničnih sporova.	Određivanje granica u posebnim uvjetima (sezonalnost vodotoka).

Izvor: (URL 16)

Gotovo trećina svih kopnenih međudržavnih granica ili 72 000 km slijedi riječne tokove, i to od nekoliko metara zajedničke granice (npr. na rijeci Zambezi između Namibije i Zimbabvea), do više od 2000 km američko-meksičke granice na rijeci Rio Grandeu (Donaldson, 2011).

Ono što riječne granice u pravnom smislu čini izrazito problematičnim dinamika je vodenih tokova, koju je teško usuglasiti sa statičnošću koja proizlazi iz utvrđivanja graničnih crta. Iz toga proizlaze pravne poteškoće koje je ponekad teško nadvladati (Donaldson, 2011).

Riječna akumulacija – prema rimskom pravu vlasništva, vlasnik zemljišta stječe pravo nad zemljištem dobivenim procesom akumulacije. S obzirom na „prirodnost“ tog procesa, neosporna je pripadnost novodobivenog zemljišta vlasniku proširenog zemljišta. Engleski pravnik iz 13. stoljeća Henri de Bracton zagovarao je tezu o proširenju zemljišta pod utjecajem akumulacije materijala, ali samo dok proširenje nije vidljivo oku. Tijekom srednjeg i novog vijeka pravni akti takav su princip srastanja zemljišta pod utjecajem akumulacije nazivali *tih* proširenje.

U prvoj polovici 18. stoljeća nizozemski pravnik Hugo Grotius uočio je razliku između granica kraljevstava i granica privatnog zemljišta, dok je švicarski pravnik Emerich de Vattel također zagovarao tezu o nepovredivosti sredine riječnog korita kao granice dvaju entiteta. Početkom 19. stoljeća, prilikom utvrđivanja granice SAD-a i Meksika na rijeci Rio Grande, američki ministar vanjskih poslova Caleb Cushing komentirao je dogovoreno razgraničenje: „*Rijeka Rio Grande zadržala je svoju funkciju međunarodne granice, neovisno o promjenama uzrokovanim na obje obale*“ (Donaldson, 2011:160).

Granični spor Tajlanda i Mjanmara na rijeci Mae Sai također se može poistovjetiti s granicom Hrvatske i Srbije na Dunavu. Naime, prvotna crta razgraničenja slijedila je talveg, no skretanje rijeke u desnu stranu prouzrokovalo je promjene koje su demarkacijski obilježene. Stoga je uobičajeno bilo vidjeti mjanmarske (burmanske) i tajske poljoprivrednike na suprotnim stranama rijeka u obradi vlastite zemlje (Donaldson, 2011).

Unutarnje razgraničenje američkih država Nebraska i Iowa na rijeci Missouri dogovarano je na Vrhovnom Sudu SAD-a, gdje je odlučeno kako međudržavna riječna granica slijedi vodotok neovisno o procesima erozije i akumulacije, sve dok je rijeka u svom prvotnom koritu. S druge strane, ukoliko rijeka oblikuje novo korito, neovisno radilo se o prirodnom ili antropogenom utjecaju i neovisno o prisutnosti vode u koritu, granica ostaje na sredini starog korita. Akumulacija materijala u korist jedne strane prihvaća se kao pravna norma sve dok u izvjesnom vremenu promjena nije vidljiva oku, odnosno ako je proces u kojemu se promjena dogodila bio spor i neprimjetan.

S druge strane, postoje pravni akti koji idu u prilog pravnim subjektima (državama) koje „gube“ zemljište riječnom erozijom (fluviorapcijom). Tako je prema *Justinijanovom zakonu* s prijelaza iz 5. u 6. stoljeće utvrđeno sljedeće: „*ako rijeka odnese dio tvoga zemljišta i premjesti ga na susjedovu stranu, ono ostaje u tvom vlasništvu.*“ Svaka granična promjena na rijekama koja je uzrokovana sporim i oku nevidljivim procesima po međunarodnom je pravu pravovaljana. S druge strane, svaki antropogeni utjecaj kojim se mijenja postojeći tok rijeke mijenja pravnu sliku graničnog područja. Prvotna je zbog „prirodnosti“ procesa akumulacije unesena u međunarodno pravo kao legitiman način širenja jurisdikcije na novodobivenom zemljištu (Slika 15.). Nadalje, Grotius podupire tezu o legitimnosti proširenja zemljišta procesom akumulacije te zagovara tezu o sredini riječnog korita kao granici i to zbog razdvajajuće uloge dvaju suvereniteta.

Iz perspektive države koja gubi zemljište, jasno je kako erozija rijeke predstavlja velik problem koji lako može prerasti u nacionalnističko-političke sukobe, ne toliko zbog vodotoka koliko zbog kopna uz vodotoke, ali i riječne otoke. Takav slučaj zabilježen je na rijeci Chobe, na granici Bocvane i Namibije za otoke Kasikili i Sedudu. Shodno tome, inzistiranje na demarkaciji graničnog područja neovisno o izmjenama toka rijeke za posljedicu može imati očuvanje teritorija pod suverenitetom, ali može rezultirati i gubitkom izlaska na vodotok. Sukladno tome, postoje primjeri u kojima su države nastojale učvrstiti vodotok antropogenim djelovanjem te spriječiti eroziju i akumulaciju koliko je god to moguće.

Dobar primjer antropogenog učvršćivanja vodotoka spomenuti je slučaj američkih država Nebraske i Iowe, koje su se gotovo stoljeće nakon prvotnog sudskog procesa ponovno odlučile na rješavanje razgraničenja, ali ovoga puta izgradnjom stabilnog riječnog kanala. Slično rješenje ishodile su SAD i Meksiko izgradnjom kanala na rijeci Rio Grande kod Juareza i El Pasa, što je imalo negativan utjecaj na okoliš u donjem toku Rio Grandea, osobito tijekom sušnih godina. Učvršćivanjem riječnog korita na rijeci Suchiatei, svoj su granični spor bezuspješno riješavali Gvatemala i Meksiko.

Razvojem međunarodnog prava, bipartitnost riječnog razgraničenja nije riješena. Naime, Međunarodni sud pravde ostavio je otvorenim pitanje riječnih razgraničenja te na taj način sebi stvorio manevarski prostor, što je otežalo odluku o posredovanju istog u međudržavnim graničnim sporovima. Stoga, Međunarodni sud pravde prebacuje lopticu na subjekte u sporu, koji će, ovisno o važnosti plovnog puta, vodnim resursima i sl., navodno lakše usuglasiti

8.1.1. Sporni dijelovi hrvatsko-srbijanske granice na Dunavu

Katastarske čestice neposredno uz graničnu liniju Hrvatske i Srbije jasno su dokumentirane te predstavljaju neprocjenjivu vrijednost u daljnjem rješavanju graničnog spora. Poblize proučavanje proturječnih stavove Hrvatske i Srbije oko granice na Dunavu, implicira svjesnost obje države o stanovitim promjenama na Dunavu. Nadalje, jasni su time i motivi Hrvatske za katastarskim izmjerama koje će potvrditi pripadnost čestica lijeve obale Dunava Hrvatskoj, odnosno talvega kao principa razgraničenja u interesu Srbije.

Baranja – uvidom u katastarsku dokumentaciju, neupitna je pripadnost džepova lijeve obale Dunava, *Karapanda* i *Kendija*, području grada Belog Manastira. Navedeni džepovi obuhvaćaju 2166 hektara zemljišta u vlasništvu nekoliko stotina ljudi, od kojih nitko nema prebivalište u Hrvatskoj. U baranjskom mjestu Batina, na desnoj obali Dunava nalazi se zemljište površine 266 jutara koje katastarski pripada srbijanskoj Općini Sombor, ali je nakon mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja ujedinjeno u Hrvatsku. Nadalje, u blizini Aljmaša, s lijeve strane Dunava nalaze se džepovi *Blaževica* i *Kolondoš* ukupne površine 1991 hektar koji katastarski pripadaju Hrvatskoj, dok se jugozapadno nalazi najveća srpska katastarska čestica desne obale Dunava, *Siga*, površine 650 hektara.

Južno od *Sige* katastarski podatci ukazuju na pripadnost velikih džepova *Zmajevac* i *Zmajevac II* (ili *Kučka*) površine 1764 hektra Hrvatskoj. Nizvodno od *Zmajevca II (Kučke)*, nalazi se novi hrvatski džep u Vojvodini *Poluostrvo*, nakon kojeg Dunav meandrira prema Baranji, ostavljajući srbijanski džep površine 32 hektra u Hrvatskoj. Zbrojivši baranjske katastarske čestice, razvidna je neproporcionalnost u omjeru hrvatskih i srbijanskih čestica na lijevoj, odnosno desnoj obali Dunava. Hrvatski džepovi na lijevoj obali Dunava u Vojvodini površine su 6372 hektra, dok su srbijanski džepovi u Baranji površine 642 hektra (Klemenčić i Scofield, 2011).

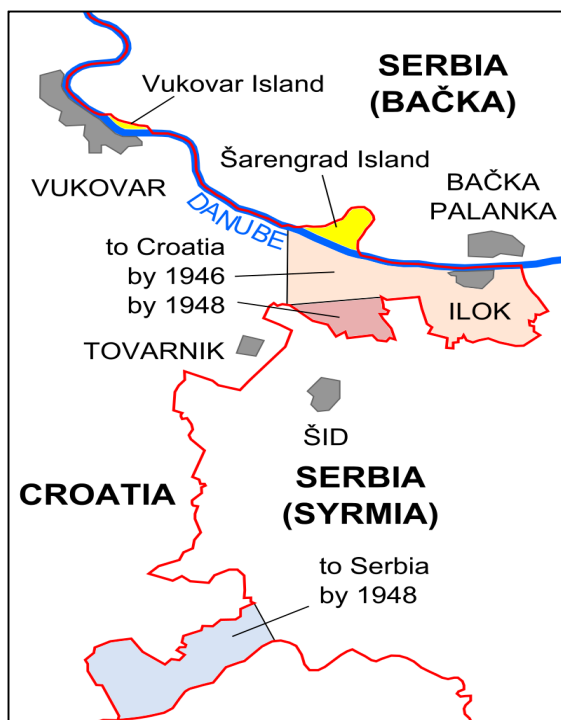

Slika 16. Sporni dunavski džepovi u Baranji

Izvor: (URL 18)

Srijem – drugo sporno granično područje Hrvatske i Srbije na Dunavu odnosi se na Srijem. Vukovarski katastar u posjedu je podataka o pripadnosti spornih ada; *Vukovarske* i *Šaregradske*, Hrvatskoj. Također, utvrđena je neosporna pripadnost navedenih ada Hrvatskoj nakon izvješća *Dilasove komisije*, gotovo pola stoljeća prije raspada Jugoslavije i osuvremenjivanja pitanja pripadnosti *Šaregradske* i *Vukovarske ade*, što je dodatno potvrđeno 1982. godine. Zabilježeno je nekoliko neuspjelih pokušaja dogovora između nadležnih tijela tadašnje SRH i APV (npr. hrvatsko Ministarstvo šumarstva odbilo je bilo kakav oblik dogovora sa srbijanskom stranom, navodeći povijesnu pripadnost navedenih ada Vukovarskoj oblasti. Nadalje, APV prema svome *Ustavnom zakonu* granicu APV i SRH tretira kao privremenu, odnosno kao onu koja prolazi sredinom glavnog dunavskog kanala. Hrvatsko Ministarstvo

šumarstva osporava takve tvrdnje APV-a, navodeći kako nikada i nigdje izrijekom u Ustavu APV nije navedena takva tvrdnja (Klemenčić, Scofield, 2011).

Slika 17. Šarengradska i Vukovarska ada (Srijem)

Izvor: (URL 19)

Bez obzira na to radi li se o učvršćivanju granice izgradnjom riječnih kanala ili utvrđivanjem koordinata, postaje jasno da je cilj navedenih metoda učiniti granicu neovisnom o kretanjima rijeka. Na taj način razumljiva je problematika koju rijeke kao granične crte mogu izazvati među državama u sporu. U prilog toj tezi ide i praksa Međunarodnog suda pravde koja uglavnom potiče bilateralne sporazume među državama, nastojeći učvrstiti graničnu crtu. Spomenuti slučajevi idu u prilog tezi o riječnim otocima i adama kao žarištima sporova, dok sam riječni tok najčešće nije sporan. Paralelno s međunarodnom pravnom praksom, hrvatski stav oko granice na Dunavu, a time i pripadnost pojedinih ada ima pravnu argumentaciju u katastarskim dokumentima.

S obzirom na međunarodnu pravnu praksu, moguće posredovanje Međunarodnog suda pravde u sporu Hrvatske i Srbije dovelo bi do četiri moguća rješenja:

- a) neutralnosti MSP-a, odnosno poticanja bilateralnog sporazuma Hrvatske i Srbije.
- b) odluke MSP-a o učvršćivanju granične linije određivanjem koordinata u koritu Dunava.
- c) revidiranja pravnih argumenata, bez konkretnog stava o pravovaljanosti principa sredine talvega i principa erozije.
- d) revidiranja pravnih argumenata uz očuvanje uloge Dunava kao svojevrsne međudržavne barijere uz naknadan bilateralni sporazum.

Od četiriju navedenih rješenja, samo bi jednim MSP jasno zauzeo stav o utjecaju erozije i akumulacije na graničnu liniju. Ukoliko bi došlo do učvršćivanja granične linije određivanjem koordinata u koritu, MSP bi odbacio prirodna kretanja rijeka kao temeljni uvjet utvrđivanja graničnih linija, a time posredno potvrdio pripadnost katastarskih čestica lijeve obale Dunava Hrvatskoj.

9. ZAKLJUČAK

Od vremena naseljavanja Hrvata na prostor hrvatskog Podunavlja, taj je prostor bio granicom carstava i kulturno-civilizacijskih krugova, a što je i danas. Kao takav, bio je prožet brojnim političko-geografskim utjecajima, koji su rezultirali pomicanjem graničnih crta, promjenama narodnosnog sastava stanovništva, posredovanjem međunarodnih faktora i dr. Temeljem navedenih utjecaja oblikovane su tri hipoteze, čiji rezultati slijede u nastavku.

Provjera hipoteze „*H1 Političko-geografski čimbenici tijekom povijesti utjecali su na pomicanje granice hrvatskog Podunavlja u smjeru zapada*“ provedena je analizom historijsko-geografskih čimbenika na prostoru hrvatskog Podunavlja od vremena naseljavanja Hrvata pa sve do stvaranja suverene Republike Hrvatske 1990. godine. Poseban doprinos provjeravanju te hipoteze kartografski su izvori, koji od 13. stoljeća pa sve do 1998. godine ukazuju na brojne političko-geografske čimbenike koji su granicu u hrvatskom Podunavlju često pomicali. Granica suverene Republike Hrvatske u hrvatskom Podunavlju ne uključuje povijesna hrvatska područja iz razdoblja od 7. do 20. stoljeća te je stoga hipoteza 1 potvrđena.

Provjera hipoteze H2: *Rijeka Dunav kao međudržavna granica Hrvatske i Srbije utjecala je na promjenu narodnosnog sastava hrvatskog Podunavlja i Bačke (Vojvodine)*“ provedena je analiziranjem narodnosnog sastava hrvatskog Podunavlja i Bačke nakon osamostaljenja Republike Hrvatske. Utvrđene su promjene u narodnosnoj strukturi stanovništva, na koje je utjecala velikosrpska agresija (osobito u hrvatskom Podunavlju) te promjene u Bačkoj (ali i cijeloj Vojvodini) koje su dodatno pojačale trend smanjenja Hrvata u Srbiji. Dakle, potvrđena je i hipoteza 2.

Provjera hipoteze H3: *„Hrvatska ima pravnu osnovu za jurisdikciju nad katastarskim česticama na lijevoj obali Dunava*“ provedena je analizom odluka pri posredovanju Međunarodnog suda pravde u sporu na riječnim granicama. Analiza odluka Suda upućuje na praksu koja teži postizanju bilateralnog sporazuma među državama, s posebnim naglaskom na učvršćivanje riječne granice, odnosno na granice kao fizičko-geografski element neovisan o kretanjima rijeka. Time posredno potvrđuje pravo Hrvatske na katastarske čestice u njezinom vlasništvu na lijevoj obali Dunava te je stoga hipoteza 2 potvrđena.

10. LITERATURA

1. Babić, L., Pribičević, B. i Đapo, A. (2017): Geodetic Mobile Survey Methods for Riverbank Erosion Observations, *Geodetski list*, 1, 41-54. (<https://hrcak.srce.hr/181979>, 27.11.2019.)
2. Bara, M. (2007): Đilasova komisija i sudbina bačkih Hrvata, *Pro tempore*, 4, 47-58. (https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=94880, 26.11.2019.)
3. Bara, M. i Žigmanov, T. (2011): Prinosi za bibliografiju radova o vojvođanskim Hrvatima od 1990. do 2008., *Kroatologija*, 2:2, 223-255
4. Barić, N. (2005): *Srpska pobuna u Hrvatskoj: 1990.-1995.*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
5. Bing, A. (2007): Put to Erduta: položaj hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja, *Scrinia slavonica*, 7:1, 371-404. (https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=42841, 27.11.2019.)
6. Boban, L.J. (1992): *Hrvatske granice od 1918. do 1992. godine*, Školska knjiga, Zagreb.
7. Crkvenčić, I. (1993): Srpsko svojatanje dijela teritorija Republike Hrvatske u svjetlu nekih demografskih podataka. U: Sekulić, A., ur. . *Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka – Zbornik*, Zagreb, Matica hrvatska, str. 107-119
8. Defarges, P.M. (2006): *Geografski rječnik*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb.
9. Degan. V.Đ. (1998): Teritorijalna suverenost države, *Politička misao*, 35:1, 54-74. (<https://hrcak.srce.hr/33562>, 26.11.2019.)
10. Donaldson, J.W. (2011): Paradox of the Moving Boundary: Legal Heredity of River Accretion and Avulsion, *Water alternatives*, University of Durham, Durham, UK. (<http://www.water-alternatives.org/index.php/allabs/137-a4-2-4/file>, 27.11.2019.)
11. Dugački, V., Regan, K. i Kaniški, T. (2018): *Hrvatski povijesni atlas*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
12. Glaurdić, J. (2011): *Vrijeme Europe: zapadne sile i raspad Jugoslavije*, Mate, Zagreb.
13. Grčić, M. (2000): *Politička geografija*, Geografski fakultet Beograd, Beograd.
14. Grgić, S. (2014): *Uprava u Savskoj banovini (1929.-1939.) – između državnog centralizma i supsidijarnosti*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji, Zagreb.

15. Jelić, I. (1991): O nastanku granice između Hrvatske i Srbije, *Časopis za suvremenu povijest*, 23 (1-3), 1-32. (https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=303710, 26.11.2019.)
16. Kevo, M. (2016): Određivanje hrvatsko-srbijanske granice u svjetlu sukoba hrvatskog i vojvođanskog partijskog vodstva tijekom Drugog svjetskog rata, *Scrinia Slavonica*, 16:1, 321-351.
17. Klemenčić, M. i Schofield, C. (2001): War and Peace on the Danube: The Evolution of Croatia-Serbia Boundary, *Boundary and territory briefing*, 3:3, University of Durham, Durham.
18. Kruhek, M. (2004): *Povijesne granice Hrvatskog Kraljevstva*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.
19. Magaš, D. (2013): *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru i Izdavačka kuća Meridijani, Zadar.
20. Marijan, D. (2017): *Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.
21. Matković, H. (1998): *Povijest Jugoslavije: (1918-1991): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb.
22. Pauković, D. (2005): *Uspon i pad „Republike Srpske Krajine“: dokumentirani kronološki prikaz nastanka i propasti paradržave*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb.
23. Pavličević, D. (1993): Hrvatske granice u podunavlju, u: *Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*, ur. A. Sekulić, Matica Hrvatska, Zagreb, 9-31.
24. Pekić, P. (2009): *Povijest Hrvata u Vojvodini: od najstarijih vremena do 1929. godine*, MISL, Zagreb.
25. Perić, I. (2002): *Hrvatska državotvorna misao u XIX. i XX. stoljeću*, Dom i svijet, Zagreb.
26. Radelić, Z. (2006): *Hrvatska u Jugoslaviji: 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Hrvatski institut za povijest, Školska knjiga, Zagreb.
27. Radelić, Z. (2006): *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Zagreb.
28. Rudolf, D. (2013): Stjecanje međunarodnopravne osobnosti Republike Hrvatske 25. lipnja 1991., *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 50, 1/2013, 50-81. (https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=147755, 27.11.2019.)

29. Sevastinov, S.V., Laine, J.P. i Kireev, A.A. (2015): *Introduction to border studies*, Far Eastern Federal University, Vladivostok.
30. Spehnjak, K. (2006): *Britanski pogled na Hrvatsku: 1945.-1948.*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
31. Srkulj, S. i Lučić, J. (1996): *Hrvatska povijest: u dvadeset pet karata*, AGM, Zagreb.
32. Sršan, S. (2003): *Sjeveroistočne granice Hrvatske*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek.
33. Šetić, N. (2017): *Ostvarenje suvremene hrvatske države: od pojave višestranačja 1989. do nastanka samostalne, međunarodno priznate i teritorijalno cjelovite Republike Hrvatske*, Družba braće hrvatskog zmaja, Zagreb.
34. Štambuk-Škalić, M. (1995): Hrvatska istočna granica u dokumentima 1945-1947., *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, 1, 153-329. (https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=84292, 26.11.2019.)
35. Valentić, M. (1993): Garašanin i vizija velike Srbije – prvi scenarij oblikovanja velike Srbije. U: Sekulić, A., ur. *Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka – Zbornik*, Zagreb, Matica hrvatska, str. 51-57.
36. Vrban, D. (2018): Borders as an interdisciplinary problem: territoriality and identity – past and present, *Pravni vjesnik*, 34:1, 9-50. (https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=293775, 26.11.2019.)
37. Vučić, P (1991): *Jugoslavija izmišljena država: plaidoyer za konfederaciju*, Azur Juornal, Zagreb.
38. Vučić, P. (1995): *Politička sudbina Hrvatske, geopolitičke i geostrateške karakteristike Hrvatske*, Mladost, Zagreb.
39. Zorko, M. (2012): Pojam granice o postmodernoj geopolitici, *Politička misao*, 49:2, 30-44. (<https://hrcak.srce.hr/84617>, 26.11.2019.)
40. Živić, D. (2007): Demografske i socijalne odrednice razvoja stanovništva u hrvatskom Podunavlju, *Društvena istraživanja*, 16:3 (89), 431 – 454. (https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=29700)
41. Živić, D. (2016): Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja 1996. – 2016., *Političke analize*, 7:25 3-8 (https://hrcak.srce.hr/search/?show=results&stype=1&c%5B0%5D=article_search&t%5B0%5D=%C5%BEivi%C4%87+mirna+reintegracija+hrvatskog+podunavlja)

INTERNETSKI IZVORI:

- URL 1: <https://quizlet.com/129141500/types-of-boundaries-boundary-originboundary-processborder-disputes-flash-cards/> (15.12.2019.)
- URL 2: <https://quizlet.com/129141500/types-of-boundaries-boundary-originboundary-processborder-disputes-flash-cards/> (15.12.2019.)
- URL 3: <http://www.hic.hr/books/pavlicev/images/s01.gif> (15.12.2019.)
- URL 4: http://www.enciklopedija.hr/Ilustracije/Bosanski_pasaluk.jpg (21.1.2020.)
- URL 5: (<http://www.hic.hr/books/pavlicev/images/s06.gif>) (15.12.2019.)
- URL 6: <https://hr.wikipedia.org/wiki/Vojvodina#/media/Datoteka:Vojvodina-1848-2A.png> (21.1.2020.)
- URL 7: <http://www.hic.hr/books/pavlicev/images/s12.gif> (21.1.2020.)
- URL 8: https://hr.wikipedia.org/wiki/Krunske_zemlje#/media/Datoteka:Austria-Hungary_map_hr.svg (21.1.2020.)
- URL 9: <https://povijest.hr/nadanasnjidan/kralj-aleksandar-proglasio-kraljevinu-jugoslaviju-1929/> (15.12.2019.)
- URL 10: <https://proleksis.lzmk.hr/slike1/BanovinaHrvat.JPG> (21.1.2020.)
- URL 11: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/96/NezavisnaDrzavaHrvatska_-_infobox_collage.png (15.12.2019.)
- URL 12: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/6f/Yugoslavia_%281946-1990%29_location_map.svg/900px-Yugoslavia_%281946-1990%29_location_map.svg.png (21.1.2020.)
- URL 13: https://hr.wikipedia.org/wiki/Velika_Srbija (15.12.2019.)
- URL 14: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4f/Republika_srpska_krajina.png (21.1.2019.)
- URL 15: <https://www.srednja.hr/zadatak-dana/zadatak-dana-osmom-osnovne-bilo-dvojku-prepoznaj-kojoj-zupaniji-rijec/> (15.12.2019.)
- URL 16: <https://www.dur.ac.uk/ibru/workshops/themes/> (15.12.2019.)
- URL 17: https://www.geocaching.com/geocache/GC6RNK3_sedge-mouth-meanders?guid=44aacbcc-e856-45a5-8d89-08cb311a14c7 (21.1.2020.)

URL 18:

https://hr.wikipedia.org/wiki/Karapand%C5%BEa#/media/Datoteka:Croatia_Serbia_border_Backa_Baranja.svg (15.12.2019)

URL 19: <http://www.kerdos.rs/spor-srbije-i-hrvatske-na-dunavu/> (15.12.2019.)

11. Popis grafičkih priloga

Slika 1. Prostorni obuhvat hrvatskog Podunavlja u suvremenoj Hrvatskoj.....	6
Slika 2. Kraljevina Hrvatska za vrijeme Petra Krešimira IV (oko 1060.)	14
Slika 3. Osmanska uprava na tlu Hrvatske (16. stoljeće).....	16
Slika 4. Mijene hrvatskih granica u ratovima s Osmanlijama (1606.-1718.).....	19
Slika 5. Vojvodina Srpska (sredina 19. stoljeća).....	20
Slika 6. Županijski ustroj Hrvatske i Slavonije (1881. - 1918.)	22
Slika 7. Hrvatske zemlje unutar Austro-Ugarske Monarhije (1527. - 1918.)	25
Slika 8. Podjela na banovine u Kraljevini SHS (1929.).....	26
Slika 9. Banovina Hrvatska (1939.).....	29
Slika 10. Velike župe Nezavisne Države Hrvatske (1941. -1943.)	31
Slika 11. Socijalistička Republika Hrvatska u sastavu Titove Jugoslavije (1945. - 1990.).....	35
Slika 12. Kartografski prikaz ideje o tzv. “Velikoj Srbiji”	39
Slika 13. Tzv. SAO Krajina na području Republike Hrvatske (1991. - 1996.).....	42
Slika 14. Županije suvremene Republike Hrvatske	47
Slika 15. Shematski prikaz riječne erozije, akumulacije.....	58
Slika 16. Sporni dunavski džepovi u Baranji	60
Slika 17. Šarengradska i Vukovarska ada (Srijem)	61

12. POPIS TABLICA

Tablica 1. Narodnosni sastav općina hrvatskog Podunavlja 1991.....	49
Tablica 2. Narodnosni sastav stanovništva hrvatskog Podunavlja prema udjelu 2001.....	50
Tablica 3. Narodnosni sastav stanovništva hrvatskog Podunavlja prema udjelu 2011.....	51
Tablica 4. Metode određivanja granica na rijekama	55

13. SAŽETAK

Cilj je ovog istraživanja prikazati političko-geografski razvoj prostora hrvatskog Podunavlja tijekom povijesti, kao i kontekstualizirati uzroke i posljedice graničnih mijena na razvoj hrvatske državnosti s posebnim naglaskom na narodnosni sastav stanovništva i suvremeni granični spor Hrvatske i Srbije na Dunavu. Istraživanje je provedeno analizom literature, kao i kartografskih prikaza uz usporedbu demografskih podataka nakon promjene uloge granice na Dunavu kao važnog dokaza uloge političko-geografskih čimbenika na promjene narodnosnog sastava. Rezultati istraživanja pokazali su kako je granica u hrvatskom Podunavlju bila podvrgnuta brojnim političko-geografskim čimbenicima koji su je pomicali, osobito u pravcu zapada. Također, promijenjena uloga Dunava kao državne granice od 1990., između Hrvatske i Srbije, uz poticaj velikosrpske agresije, utjecala je na promjenu narodnosnog sastava lijeve i desne obale Dunava. Nadalje, osobit poticaj rješavaju graničnog spora Hrvatske i Srbije bilateralnim putem može dati Međunarodni sud pravde, koji u svojoj praksi teži učvršćivanju granične crte na rijekama.

14. SUMMARAY

The goal of this research is to show the political and geographical development of the Croatian Danube Region throughout the history as well as to contextualize causes and consequences of the change of the border which influenced the development of national sovereignty of Croatia. What is more, the emphasis is put on ethnic composition and on the contemporary Croatia-Serbia border dispute on the Danube river. The research was carried out through the analysis of the literature and cartographic representations alongside with the comparison of the demographic data after the change of the border's role on Danube which serve as important evidence of how strong the political and geographical factors that had an influence on the border in Croatian Danube Region were. The results of this research show that the border in Croatian Danube Region was subjected to many political and geographical factors which moved the state line westward. Moreover, the Danube's changed role as border since 1990 between Croatia and Serbia, encouraged by the Serbian aggression, had an influence on the ethnic composition on both sides of the river Danube. Furthermore, the International Court of Justice, which in its practice seeks to determine the border line on rivers, can encourage the two countries to settle their border dispute bilaterally.